

Birleşik Kafkasya

Yıl:6 *Temmuz-Agustos-Eylül 2000* Sayı:23

#####

“ESKİ CIRLA” Özel sayısını takdim

Çok eski zamanlardan beri Merkezî Kuzey Kafkasya'nın Yukarı Kuban ve Yukarı Terek havzalarında yaşayan Karaçay-Malkarlıların zengin bir sözlü halk edebiyatları vardır. Şarkılar, türküler, efsaneler, masallar, destanlar, atasözleri, deyimler, mizahi fıkralar... şeklinde ifade edebileceğimiz manzum ve mensur metinler, kuşaktan kuşağa atlıyarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Buna karşılık, teknolojinin ilerlemesi ve şehir hayatının gelişmesi sürecinde sözlü edebiyat hızla önemini kaybetmeye ya da bir başka ifadeyle eski değerini yitirmeye yüz tutmuştur. Bu da, hafızalardaki metinlerin sür'atle yazıya geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Ne yazık ki tıpkı diğer Kafkas boyları gibi bağımsız devlet teşkilatları olmayan Karaçay-Malkarlılar da hem yazı kullanmada hem de kültürel değerlerini yazıya geçirmede bir hayli geç kalmışlardır. Bu sebepten bazı edebî ve folklorik ürünler kısmen unutulmuş, kısmen de flu hale gelmiştir.

Kafkasya'da önceki yüzyılın (19. yy.) sonlarına doğru yapılan araştırmaların büyük kısmı da yabancı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. İslamiyetle birlikte gelen Arab alfabesinin dünyevi amaçlarla kullanılması oldukça geç, yani 20. yy.'ın başlarında başlamıştır. Bu tarihten Sovyet Devrimi'ne kadar yapılan araştırma ve çalışmaların ürünleri ya elyazma almanaklarda ya da gazete-dergi sayfalarında kalmıştır, derli toplu bir kitap yayımlanamamıştır. Bunların da büyük kısmı sürgün yıllarında kaybolmuştur.

Sovyetler döneminde ağır aksak başlayan alan çalışmalarının ilk ürünleri de yine sürgün yıllarında büyük ölçüde telef olduğu gibi kaynak kişi durumundaki yaşlıların çoğu da sürgünde ve İkinci Dünya Savaşı sırasında hayatlarını kaybetmişlerdir.

Ancak, 1957'den itibaren sözlü halk edebiyatı ürünlerinin toplanıp yazıya geçirilmesine büyük hız verilmiş, hem Karaçay'da hem de Malkar'da çeşitli kitaplar, derleme eserleri, antolojiler, vs. yayımlanmıştır¹. Ama bunların yeterli olmadığı, birçok sözlü edebiyat ürününün hâlâ (kısmen unutulmuş da olsa) hafızalarda yaşadığı muhakkaktır. Zamanımızda da derleme çalışmalarının devam ettiğini biliyoruz. Netice olarak, Karaçay – Malkar sözlü halk edebiyatının zengin ürünleri kısmen de olsa yazıya geçirilmiş bulunmaktadır.

Muhaceretteki Karaçay-Malkarlıların bu husustaki durumlarına gelince:

Vaziyet yürekler acısıdır. Türkiye'ye göç eden binlerce karaçaylı arasında sözü geçen edebî ürünleri hafızalarına nakşederek buraya getiren yüzlerce büyüğümüzden bugün hayatta olan yoktur.

¹ Bunlardan elimize geçenlerden bazıları şunlardır: **Karaçay Poezyanı Antologiası**- Redaktor: H. B. Bayramukova, Stavropol 1965; **Karaçay Halk Cırila**- Hazırlayanlar: Goçiyalanı S. A. , Ortabaylanı R. A., Süyünçlanı H. İ., Moskva 1969; **Malkar Poezyanı Antologiası**- Hazırlayanlar: Begiyalanı Abdullah, Ölmezlanı Muradin, Nalçik 1993, **Eski Cırila**- Hazırlayan: Curtubaylanı Hiysa, Miñitav dergisinin özel sayısı, yıl: 1993, sayı: 4, Nalçik. Bütün bu çalışmalara kaynaklık etmesi gereken ve 1930'lu yılların sonlarına doğru **Hamit Laypan** ile **Mahmut Duda** (Ramazan Karça) tarafından hazırlanan “**Eski Karaçay Cırila**” ve “**Karaçay Tavrühla**” isimli kitapların akıbetleri hakkında bilgimiz yoktur. Büyük ihtimalle sonradan “sakıncalı” kitaplar listesine alınarak Sovyet Rejimi tarafından yok edilmiştir.

Onların vefatıyla (iyi bir şekilde saklandığı muhakkak olan) bir çok şarkı, türkü, masal, hikâye de yokluk alemine karışmıştır. Bu öncekiler gibi olmasa bile ikinci kuşaktan da özellikle şarkıları ve türkülerini yorumlayan bir çok insan vardı, bunlardan da hayatta kalan yoktur. Şu anda tek kaynağımız, sözlü Karaçay-Malkar halk edebiyatının bazı ürünlerini flu bir şekilde hafızalarında tutabilmiş üçüncü kuşağa mensup bir avuç insandan ibarettir. Dördüncü kuşağı teşkil eden ve büyük ekseriyeti şehirlerde yaşayan ildeşlerimizden eski bir şarkı veya efsaneyi belleğine yerleştirmiş tek bir kişiyi bulmak bile şans olarak kabul edilebilir. Bu arada, Yök. Örm. Müh. Şerafettin Sevinç (İjaları Şerefetin) in 1960'lı yılların sonlarına doğru ikinci kuşak büyüklerimizden unutulmaya yüz tutmuş bazı şarkı ve iynarları (maniler) toplayıp yazıya geçirmesi takdire şayan bir çalışmadır ve bu özel sayıda (muafakatını alarak) onlardan da ikisine yer verdik.

Sözlü Karaçay-Malkar halk edebiyatı ürünlerini Türkiye'de ilk olarak derlemeye ve yazıya geçirmeye gayret eden kişi merhum Ramazan Karça (Mahmut Duda) dır. Ramazan Karça, II. Dünya Savaşından önce, Karaçayda yaşadığı yıllarda "Karaçay İlmü İzlem İnstitut" isimli kuruluş tarafından görevlendirilen "Derleme Heyeti"nde de bilfiil görev almıştı, hatta Hamit Laypan ile birlikte derleme işinin sorumlu yöneticisi durumundaydı (1936-1939). Almanlar Sovyetlere savaş açınca askere alındı ve 1942 yılında almanlara esir düşerek diğer esirlerle beraber Polonya'ya götürüldü. Savaş sonunda, 1948 yılında Türkiye'ye iltica eden diğer kafaşlılara katıldı. Ankara DTCF'nde okutman olarak görev aldı. Bu arada derleme çalışmalarını da sürdürdü. Türkiye'de bulunduğu yıllarda eski şarkı, türkü, masal ve atasözleri gibi sözlü edebiyat ürünlerimizi derleme çalışmalarını başlattığı zaman ne yazık ki yapayalnız durumdaydı, onunla teşriki mesai edecek hiç kimse yoktu. Zira o yıllarda Türkiye karaçay-malkarlıları arasında okumuş bir zümre henüz yoktu. İldeşlerimizin tamamına yakını köylerde oturdukları için ilkokul sonrası tahsilden mahrumdular. Bazı münferit yüksek tahsilli kişiler ise dağınık bir halde kendi işleriyle muşguldüler. Sözüün kısası, (kaynak şahıslar bakımından) verimli bir çalışma ortamı olduğu halde, alan çalışması yapacak yardımcı elemanlar bulamadı. Buna rağmen, bulabildiği ve karşılaşılabildiği münferit kişilerden derlediği 30 kadar metni yazıya geçirerek değerli çalışmalarda bulundu.

ABD'ye yerleştikten uzun yıllar sonra, Almanya'da bulunduğum yıllarda kendileriyle bağlantı kurma fırsatını bulduğum zaman çok şey değişmiş, kaynak durumundaki yaşlı ildeşlerimizin nerdeyse tamamına yakını vefat etmişti. Zaten o da ölümcül hasta idi, mektuplaşmalarımız iki yıl kadar sürdü. Merhum Ramazan Karça, 1950'li yıllarda derleyip yazıya geçirdiği metinlerden hemen hepsini orijinal haliyle bana gönderdi. Tek amacı bunların kitap halinde yayınlanması idi. Nitekim son mektuplarından birinde şöyle yazıyordu: *"Folklor çalışmalarımızın bundan sonrası için ileri sürdüğün görüşlere katılıyorum. Artık onların hepsini, benden bir katkı beklemeden kendin hallededeceksin. Çünkü, benim rahatsızlığım çok ciddi bir durum almıştır. Akciğerimde tümör tespit edildi."* Daha önce 1960'lı yıllarda da bir süre mektup teatisinde bulunmuştuk. Ben şahsen, çalışmalarımızı biraz daha derinleştirdikten sonra, eldeki metinleri kitap haline getirmek niyetindeydim. Ramazan Karça'nın zamansız ölümü, beni adeta mefluç hale getirdi. Bir süre elim kolum bağlı kaldı. Nihayet, elimdeki metinlerden bir kısmını *"Karaçay Halk Edebiyatı Araştırmaları"* başlığıyla **Birleşik Kafkasya** dergisinde yayımladım. Yayımlanan metinler türkoloji çevreleri ile Türk lehçeleri üzerinde çalışma yapanlar tarafından ilgiyle karşılandı.

Metinleri, açıklamalarla birlikte kitap halinde yayımlama projem, diğer çalışmalarımın yoğunluğu sebebiyle ağır aksak yürürken, bir taraftan da zaman akıp gidiyordu. Öte yandan, yayımlanan metinleri dağınıklığından kurtarmak ve araştırmacıların yararlanmasına toplu halde sunmak amacıyla Kafkasya'da yayımlanan eserlerden de alıntılar yaparak **"Dergi özel sayısı"** hazırlamayı uygun bulduk.

Burada yayımlanan metinlerin büyük kısmının derlenerek yazıya geçirilmesi emeği tamamen merhum Ramazan Karça'ya aittir. Bana ise *"Yayıma hazırlayan"* titri yeterlidir.

Metinler hakkında "Açıklamalar" bölümünde kısa bilgiler verilmiştir. Burada çıkan metinler ile başka kitap ve dergilerde çıkan ve aynı konuyu işleyen metinler arasında görülen farklılıklar, kaynak kişilerin farklı oluşundandır ve bunları "varyant" olarak kabul etmek gerekir. Yazım sırasında Türk-Latin alfabetiyle karşılayamadığımız **nazal nun** sesini **ŋ** işaretiyle karşıladık. Keza **hi=kh** sesini de **h** işaretiyle ifade ettik. Bir de **k** harfiyle ilgili bir hatırlatmada bulunmam gerekiyor: Karaçay-Malkar Türk şivesinde yumuşak **k** sesi yok denecek kadar azdır. Binaenaleyh metinlerdeki **k** seslerinin tamamını **kaf→q** sesiyle telaffuz etmek gerekir. Hal böyle olunca **k** harfini aynen kullandık. Bu arada, mahdud sayfa adedine daha fazla metin sığdırmak amacıyla estetik sayfa düzeni tasarlamayı bile bile kısmen gözardı ettik. Bu eksiğimizi kitap halinde yayımlarken giderme imkânını buluruz.

Takdim ettiğimiz karaçay-malkarca “Eski Cırla” isimli metin çalışmamızın umumî kültürümüze katkıda bulunacağını umuyoruz.

Yılmaz NEVRUZ

GOŞAYAĞ BİYÇE BILA KAŞAVBİY¹

Biy Bekmırzağa tuvğan edi tört ulan,
Tamadalarını atı Kamğutbiy.
Elbuzduk ataydıla ekinçiye,
Anı kişisi da Kaşavbiy.
Törtünçüleri boladı Gilastan,
Barı mahtavluk kerti biy.
Tamadaları Kamğutbiy
Atıa minip cürüvçü,
Ekinçileri Elbuzduk
Cesirlikde çirüvçü,
Kaşavbiy da kelin otovda
Kızlanı içki sözün bilivçü,
Törtünçüleri çaş Gilastan
Sabanladan eşekleni sürüvçü.

Kamğutbiy Goşayağnı körgendi
Sabiy kızçıkları içinde,
Seyir ariv bir kızçık
Bir buzuğu bolmay üsünde.

Anı urladı Kamğutbiy
Bir kişi da körmedi,
ElcurtĖa keltirdi
Birevge da bildirmedi.
Eltip anı emçek anasına bergendi
Zamanına cetse alırma dep.
Kölüne da alay kalgendi:
Katin etip otovuma salırma dep.
-Anam, meni asırağança munu da asıra
Çırt kişiye körgüzme,
Balañ kibik koynunğa salıp kara
El eşiginden kirgizmey.
Emçek ana alıp anı katına,
“Goşayağbiyçe” atadı atına.

Cer üyçüknü içinde
Köp tañla atadı,
Ceti cılını emçek ana
Kızçıknı birgesina catadı.
Onceti cıl cetgen kün
Barıp anı alay körgendi,
Kamğutbiy anı körgenley
AşĖı katin bolluğun bilgendi.
Kuvanğandan kesin tıyalmay,
Kesi allına da külgendi.
Kamğutbiyni karap körüp
GoşayaĖbiyçe süyündü,
Uzaymayın av atılıp başına
Kelin çepkenni kiyindi.
Men alğı burun Kamğutbiyge barğanma,
Köp çaşamay tulkatınlay kalğanma.
Karnaşları ne eter elle
Kamğutbiyden kalmasam,
Elbuzduk kara cerden kapğa ed,
Men aña barmasam.
Sora men Kaşavbiyge barğanma,
Cürek avruvdan a tolğanma.
Kaşavbiyni bar edi, emçek karnaşı,
Gürgokabiy, Hadağujuknu çaşı.
Kaşavbiy kuru da aña
Konak bolup barıvçu edi,
Gürgokabiyi biyçe katinını
Közü aña karavçu edi.
Bir kün katin Kaşavbiyge aytadı:
-Sen arivsa közüm saña karaydı,
Neteyim, tıyalmayma çaş cüregimi
Meni cüregim saña taraydı.
-Sen emçek karnaşımı katinısa,
Seni bila ol işni men etalmam,

Goşayañbiyçeni koyup
Men seni bıla ketalmam.

Bu haparnı eşitip Goşayañbiyçe
Bılay aytıp cılaydı:
-Bañsanbaşı tarak tarak kayala,
Ala birbirine avğa edi,
Men çaşağan bu tar özende
Kara kanla cavğa edi.
Gürgokalağa barma sen,
Biyçe bir palañ etmesin,
Hıynı ñalmış bileli ol,
etgen muratına cetmesin.
Gürgokabiyni katını
Seni boşlap koymaz.
Saña eterin etginçi,
Seni kanıñdan da toymaz.
Kañsavbiyden tünülüp biyçe,
Boza bıla aña ot bergendi.
Boza içip mıyık sırtgenley,
Mıyıkların koluna kelip körgendi.

Munu körüp Kañsavbiy,
Genca tayğa minğendi,
Kara mukut etip, sürüp
Dağıstanğa ketgendi.
İzley barıp alayda
Bir usta katınıñ ñaparnı bilgendi.
Ol katın aytdı, Kañsavbiyni körgenley:
-Men saña karamam, katınlıkğa almasañ,
Sav eterge men boynuma kiyeme,
Meni koyup sen üyüne barmasañ.
Ol katınıñ alıp,
Kirgenley koyununa,
Kañsavbiyni mıyıkları
Erlay keldi orununa.

Bardı meni Goşayañ dep
Uzun sanlı ariv katınım.
Cüregimden ketmeydi,
Uzun kara çaçları.
Anı amaltın tas boldula
Bekmırzanı caşları.

Munu eşitip katın da alay aytdı:
Bar endi, candan süygen
Goşayañıñ bir kör,
Cıl közüvüñe maña kaytıp kelmesen,
Korkuv bardı, mıyıkların entda tüşer.

Cıl közüvüne cetgeninde,
Biyağı darmanımı kapñanma,
Açıvılanıp mıyıkları
Kolumdan atıp çaçñanma.
Dağıda aylanıp, biyağı
Dağıstanğa kaçñanma.
Kañsavbiy Goşayañdan
Bılay aytıp tiledi:
-Men öleme seni üçün,
Seni kımija etip körmesem.
Entda kaytıp kelirme
Bu avrıydan ölmesem.
Goşayañbiyçe uyaldı,
Uyalsa da ne etsin.
Kımija katın çaçın iydi sanına,
Süyeldi Kañsavbiyni allına.
Eri, üytübünde cürütdü
Çaçın iyip sırtına.
Çaçı capdı sanların
Bir zatın da körmeydi.
Kañsavbiyni muratı
Bir carav da etmedi.
-Ne eteyim, tişirivnu kımıjası
Erşi boladı, körsem kölüm çıkar edi.
Har tişirivnu çaçı, Goşayañça bolsa,
Tişiriv barı çaçı bıla buğar edi.

Kañsavbiyim tas bolğantda
İzleyme da tapmayma,
Kañsavbiy ketgenli bir keçeni
Belimi teşip catmayma.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayañ.
Men ne eteme da
Ketgen colun körmeyme,
Börü bolup ağaçğa kirmesem
kalay eterimi da bilmeyme.

Kim ölür bu biyçeleni
Küçlüklerinden kutulup?
Kaşavbiyim tura bolur
Birlede cesir bolup tutulup.
Kaşavbiyni izley izley
Kan çapıandı eki közüme.
Nek iynanıanem Hadağujukları
Kaıme biyçeni sözüne.
Cıla cıla carılık,
Carlı Goşayaı.
Kel Karaçaç Karataşıa barayık,
Cılay cılay Karataşnı uzununa carayık.
“Men da carılama, sen da carıl
Karataş” dep, cılayık.
Kel Karaçaç, karataş’dan
Töben tarğa karayık.
Kaşavbiyim kele ese
Cürügenıe sorayık.
Kelmey ese taralıp
Cılay cılay turayık.
Cıla cıla carılık,
Carlı Goşayaı.
Aylandık da Karataşdan atladık,
izledik da Kaşavbiyni tapmadık.
Kaşavbiyni tapmazımı bilgenme,
Küye bııe üyüme kelgenme.

Karaçaç Kaşavbiy ketgendi,
Mundan ozup arğı tavlaga.
Andan keltirir saıa,
Nakut, nalmas, altın savğa.
Cuk izlemeyme men andan,
Altın savğası seni bolsun.
Kaşavbiyimi karap, carız bir
Körmeklik meni bolsun.
Kan keçivden arı ötgendi,
Genca taynı ızları.
Carıla cılay kaldıla
Botaşları sarı çaçlı kızları.
Ala esegiz alıgız,
Kabırımı Kartcurtda salıgız.
Kaşavbiyim seni üçün
Köp kıynlık körgenme,
Aylana kelip Karaçayda
Aman bıla ölgenme.
Kaşavbiyim sen kelseı,
Keşenemi köürse.
Meni tüzlügüm bar ese,
Sen da meniça termilip ölürse.
Cılay cılay carılğanımı
Hapar etip aytırıa Karaçaynı kartları.
Meni bu künnıe koyğan kabartılı biyçeleni,
Bolğa edi, bir da kalmay artları.

ηηη

C A N D A R²

Candar Candar, canıı barsın Kâbağa,
İt tamılıla cıyılğandı Babağa.
Candetleni ceteşıı açılın
Oy Candarnı bizge taphan anağa.
Kiyiz buştuk cuvla etip salalla,
Candar açhan kezlik bıçak carağa.

❖❖❖

Tamalı asker tav koşılağa çapıan kün,
Cigit Candar koy ışıra ketgened.
Çartlap cetip Murduıbaşı Babağa,
Çubur kiygen ekevlenni körgened.
Izlarından karay barıp çaşırtın,

Amanlıkğa kelgenlerin bilgened.
“Ala tosmu eken sora cavmu” dey,
Koy sürüvün ıstavatıa sürgened.
Izı bıla koşıa çabıp guzaba,
Tamadağa suvuk kuvğun bergened.
Koş tamada Amırhanul’ Huseyin,
Alğa çıgıp anıa ģapar sorğaned.
“-Aşıı ulan korkar kibik ne kördün?”
“-Eşme Sırtda eki çubur körgenme,
Sürüvümü bılay ertde sürgenme”.
Husey ketdi miyik çıgıp karadı,
Otuzsegiz tamalı asker sanadı.

Koşlarında kazan tolu sütleri,
İstavatda adam tilli itleri.
İtleribiz avarığa uludu,
Kıyın künde koşdan savut kurudu.
Kelemetni oğu cerge tiymeydi,
Uvçulukdan başha işni bilmeydi.
Ol ketgendi buv atarğa tavlğa,
Atariksız koyğand koşnu cavlağa.

❖❖❖

Koş tamada guzabalay kaytadı,
Ol Candarğa korkuv ħapar aytadı:
“-Candar, canım, bizge bolur bolğandı,
Tört canıbiz tamlılardan tolğandı.
Karaçayğa men atlanıp keteyim,
Halkıbizğa kara kuvğun bereyim.
Tik collanı kanatlılay öteyim,
Karaçaydan asker alıp ceteyim.”
Candar aytdı: “-Koşnu koyup ketmezse,
Keç bolğandı asker alıp cetmezse.
Sen kaytsar da bek keçigip kaytırsa,
Uyalmayın kalay ħapar aytırsa?
Andan ese kesibizni bileyik,,
Cavğa karşçı birge bolup túbeyik.”
Ol Candarğa endi cuvap bermedi,
Andan kobup koşdan callap tebredi.
Candar aña entda bılay aytadı:
“-Kaçma kaçma, ħomuħ tuvğan Huseyin,
Kıyın künde oy sen meni küsegin.
Ölügünü cuvuk tiyre cuvmasın,
Karaçayğa senley ħomuħ tuvmasın.
Cavnu körüp can canırñı sermeyse,
Sabiyleni kimge koyup tebreyse?
Kaçar bolsar ak kamañı koya kaç,
Keter bolsar özden betni coya kaç.
İt tamlıla alsa meni arağa,
Kezlik bıçak sañalırñı kamağa?
Karaçaydan asker alıp kelginçi
İt karije mal koymayın sürürle,
Gitçe ulla kaldırmayın barısın
Eltip barıp cesirlikge berirle.
Art aytırım oldu saña Huseyin:
Arabızda çınar terek oramdı,
Cer kaçmayın ekibizden kim kaçsa
Anı içgen ana sütü ħaramdı.”
Husey tentirep neterin bilmeydi.
Sora aytdı: “-Candar, canım, karnaşım,
Oy, kaçmayma, men kuvğunğa keteme;
Bulcumayın Karaçayğa terk barıp
Ayñhanımça asker alıp ceterme.
Hayda turma, kir bir kaya urbunğa ,
Caş kavumnu caşır teren dorbunğa.

Mal içinde bardı teyri kaşha koy,
Ülüşümü sen ayır da başha koy.
Tuşman köpdü meni barır columda,
Kerti nöger ak kamamdı kolumda.
Oğay Candar ak kamamı koyalmam,
Anı üçün özden betni coyalmam.”
Ħomuħ Husey etgen antın unuttu,
Camçısın da ol üsüne terk tuttu.
Amırhannı kızbay caşı ketgendi,
Cigit Candar sav madarın etgendi:
Kayınladan bıklılıkla alğandı,
Caş kavumnu kaya ranğa salğandı.
Kütgen malın koyalmadı cavlağa,
Koy sürüvün urğan edi bavlğa.
Batır Candar uyat etdi buğarğa,
Karaçaynı bediş betge suğarğa.
Tıñılamay kaçıp Husey kutuldu,
Carlı Candar keşi canız tutuldu.
Kelemet da uvğa ketgend tavlğa,
Koyan ızlap buv tutadı egeri,
Kıyın künde kaçıp ketgend, Candarnı
Üç özenden saylap alğan nögeri.

❖❖❖

Kan çaçıldı at cerinden başlıkğa,
Oy, neteyik, sabiylikge caşlıkğa.
Caşlık basıp eskermedik cavlanı,
Saklamadık ayrılını tavlani.

❖❖❖

Karabaşul' itden tuvğan Maĥatçid
Tamlılani tavkoşlağa üretgen,
Kızılbeke bıla caşaydı bedişlik
Carlıları eşiklerin tıp etgen.
Sen barğaner ala bıla caşarğa,
Karaçaynı koy ayaklay aşarğa.
Tamlılağa bardın ese ne tapdın,
Kara cerni avzun tolu üç kapdın.
Tamlılani tav collağa üretđin,
Ölüklerin çana bıla süyretđin.

❖❖❖

Kün batñanlay tamlı cıyın keldile,
Caş Candarnı canızlığın bildile.
Umut etelle canı savlay buvarğa,
Malğa koşup cesir etip kuvarğa.
Başçıları alay aytıp şöleşdi:
“-Bizni körüp tavlı caşla kaçñanla,
İstavatnı eşiklerin açñanla.
Koşha kirip ayrılan susap alığız,
Tögerekge karavulla salığız.
Sak boluğuz, koşda betcan bolmasın,
İçinde da tavlı kişi kalmasın?”

❖❖❖

Ala bizni tashabızni bilgelle,
Üslerine gebenekle kiygenle.
İstavatnı tamlı asker başhandı,
Avarısı koşubuznu caphandı.
Bıçağıma eki bilev tarthanma,
Koşha kirip katı betcan salğanma.
Amalsızdan eşik artın sakladım,
Al üçüsün bosağağa kapladım.
Kezlik bıçak kılıç kibik oynaydı,
Cigit Candar entda törtnü soylaydı.
Koşnu için kan şorkala tarayla,
İt tamlıla bir birlerin talayla.
Ot saldıla anı ağaç koşuna,
"Küymem" deydi, batır tavlı boşuna.
Mıçımayın imbaşına ot cetdi,
Ol, ölgünçü küreşirge ant etdi.
Çartlap çıkdı, kezlik bıçak kolunda,
Tuşmanları mukut bolup colunda.

Tulpar Candar kaplan kibik atıldı,
Tamlı asker it cıyınlay çaçıldı.
Aşhı ulan uruş tüzden ketmeydi,
Kan tökmeyin bıllay cigit ölmeydi.
Tonovçula tögeregin aldıla,
Uşkok otnu tört canından saldıla.
Kan kuyalla tavdan kelgen çarağa,
Çaçılğandı seni kanıñ zabağa.
Oy egeçiñ Culduz tikgen kök çepken,
Savğa bolup saña keligend candetden,
İt tamlıla sanavsuzlay köp boldı,
Kök çepkeniñ kurç kübeden bek boldı.
Ol çepkenni çırkı sayın ok tiydi,
Tulpar tavlı kızıl-ala kanıñ siydi.
Onsuz bolup Candar cerge iyildi,
Tamlı sürüv can canından kuyuldu.
Endi anı tögeregin aldıla,
"Bıllay cigit" dep, tamaşa boldula:
"Kesi canıñ uruş korkuv bilmegen,
Can çıkmayın çavğa başın bermegen..."

❖❖❖
Ölüklerin cüklep ögüz çanağa,
İt tamlıla kuyuldula Babağa*.
Bu közüvde tavlı asker cetedi,
Baba* tarda kaçır colnu kesedi.
Satanaydı onov etgen Babağa,

* Elimizdeki metinlerde "Mara" sözcüğü var.
Ancak, olay Yukarı Laba'daki dağ
yaylaklarında geçtiği için, şarkının girişinde de
adı geçen "Baba" köyünün adını vermeyi uygun
bulduk.

Hapar eştip kelip kirdi arağa.
Tavlulağa teşip atdı cavluğun:
"Men süymeyme hoşulanı cavluğun,
Tışırırma haterimi körügüz,
Tamlılalı ölüklerin berigiz.
Çana tolu ölük savğa eltsinle,
Bedişlikle itle kibik ketsinle.
Kızılbeke tav koşlanı kurtudu,
Oy, Karaçay batırlanı curtudu:
Narik, Çora, tulpar tuvğan Dommayçı,
Çekge cuvuk-suvuk atlı koymavçu.
Men tanığan Nanı bıla Tatarkan,
Tuşmanların katın kibik cılatıñ.
Menden salam Karaçayda kartlağa,
Mahtav bolsun Candar kibik çaşlağa.
Ceti cavun savutsuzlay öltürgen,
Curtıñ atın bılay örge költürgen."
Karaçaylı aña karşı turmadı,
Kolğa tüşgen tuşmanların urmadı.
Bu közüvde Lakkuş başın költüred,
Tamadağa aytır sözün bildired:
"-Asker kalsın, men üyge bir barayım,
Kimledile tintip igi karayım."
Alay aytıp Biyçelege kirgendi,
Baş tapcanda ol, biylerin körgendi:
Kayğısızlay konak törde oturup,
Tögerekni Nart tavruñdan tolturup.
Cuk söyleşmey bir kesekni turğandı,
Tamlı biyni kökürekden urğandı.
Nögerleri hayran bolup karaydı,
Biyçe üyün kan şorkala taraydı.

❖❖❖
Bedişlikle ölgenlerin aldıla,
Betlerine kara tamğa saldıla.
Tamlı kavum ölüklerin eltdile,
Çaçuv kuçuv ızlarına ketdile.

❖❖❖
Candar Candar, canıñ barsın Kâbağa,
Cetevlenni tuvrıp saldıñ çanağa.
Candetleri eşikleri açılıñ,
Oy, Candarnı tulpar tapñan anağa.
Karnaşın cigit Lakkuş cılaydı,
Canı küye kaşlarını sılaydı.
"-Cılamaçı meni ñomuñ karnaşım,
Sen cılasañ kölüm takır boladı;
Kuzğun kanat kibik kara sakalım,
Senamaltın ak tükleden toladı.
Ölögümü kabırırma kesin sal,
Onsuzlanı kaya randan beri al.
Çaşırganem bıki bıla ıranña,
Tuvğan curtña teyri men tüz bolğanma."

❖❖❖
Cıyılğan ħalk kulak salıp tırılaydı,
Anañ Davta alay ayıp cılaydı:
“-Nek barġanek Murduħbaşı talaġa,
Darman cokdu cüregimde caraġa.
Ana kölüm razılıkdan tolġandı,
Ak sütümden ħalal emgen balaġa.

Kök başıġın siz tartıġız beline,
Kurman bolsun ol, ösdürgen eline.”

❖❖❖
Candar Candar, canıñ barsın Kâbaġa,
Cayılġandı şeyit kanıñ zabaġa.
Candetleni kabakları açılısın,
Cılıkıçulu ciġit Candar balaġa.
Oy, canıñız kurman bolsun, kor bolsun,
Seni bizge tulpar tapħan anaġa.

ηηη

TATARKAN³

Cavumla cavalla, tav calpaklaġa köllege,
Kuvġun kelgendi, Ullu Karaçayda ellege.
Nıñıtnı başında süyeledi üç kuruk,
Duvut ayaġından çıkdı, aç kuvġun kıcıruk.
Bir kavum cetdi Karaçayġa, içinip
İshavatnı ötgenle, keledile basınıp.
Anda bolur Batda ulu batır Tatarkan,
Uruş tüzde cavların katınça cılathan.
Ekinçiġe Muka ulu omak Bayçaġar,
Kılıçından kızıl ala kan aġar.
Tatarkan bizden artık ne etedi,
Alıp cavnu iyisin şıbılaça cetedi.
Cav körsek a alıñızġa salabız,
Cavġa cetsek kanıñıznı alabız.
Tatarkannı kündüz, izlelle da tapmalla,
Er ciġitle anda cuklamalla, catmalla.
İmmolat da örge eñişge çabadı,
Madarsızġa cetip ol tilin kabadı.
Kesi miñen toru atnı arıtdı,
Biyliġin saħtiyan çarıkla bıla tanıtdı.
Tatarkan a colovçuluk alġandı,
Kıyın künde tabılmayın kalġandı.
Oh ete, keç ete ekinçi kün kelgendi,
Karap elde ol, kişi körmegendi.
“-Anam, deġend, elibiz kayır ketgendi,
Karayma da bizge zorluk cetgendi?”

Anası da aña alay cuvap etgendi:
“-İş zamanıñ bilese, barı işge ketgendi.”

“-Anam, tünene koyçu koşda kalğanem,
Cañur urup, oñsuz kolaysız bolğanem.
Ertiden bıla sürüvçüle kopħança,
Aşıǵıp men, ertde turup ketgenme,
Tohtamazdan at süre, ceñil col ala
Bek aç bolup, ullu incilip cetgenme.”
“-İygen koylarıñdan etgenem kurmanlık,
Da sen a kolaysızǵa cetgense sav kallık.
Andan saña tolu ülüş koyğanem.
Cansüyeginden, kuru kesim toyğanem.
Üç özenden seni üç egeçin cetdile,
Ala cılap saña ullu alǵış etdile.
Üç egeçin üçün aşap kuanıp ketdile,
Kalğançıǵın da birgelerine eltdile.
Saña ülüşdü, cavrun bıla başcartı,
Aşay tebre, ol töldü aşarıkñı artı.”
Tatarkan cavrunnu sındırıp üç kapdı,
Elni kayda bolğanın aña karap tapdı.
“-Anam, -iş zamanıd- dep meni cubatma,
Kerek künde, meni eñişge karatma.
Bergen sütün bıla oy senden tileyme,
Boluşlusun bildir, maña burup aytma.
Atlanıp ızlarından guzaba ceterikme,
Kuvğunğa ketgen askerni uzaytma.
“-Kalmazlıksa canım” deydi, anı anası,
Cigit Tatarkan Karaçaynı kalası.
“-Duvut calpakñı Kızılбек asker alǵandı,
Elibiz da kuvğun etip kuralǵandı.
Calpak kıllı kalmay, özenñe da kirgendi,
Katınnı kızñı calanayaklay sürgendi.
Emçek anañ barayed, kızğan iynekça öküre,
Kızılбекle karayelle, cesirlege cekire.”
“-Anam bügeçe bir carlı caşçık körgenem,
Ol caşçıkǵa çabırlarımı bergenem.
Cokmud maña, erik aşāğan çabırlık,
Kalmaǵandı endi, rahatlık sabırlık.

Çabırlıkñı uva, çaba corta ketgendi,
Colda erlay eki çabır etgendi.
Tav collanı ol, kanatlıça ötgendi,

Askerni Ishavat sırtında cetgendi.
Cigit Tatarkan alağa alay aytadı:
“-Katın kız körmeyme, mallarınız kaydadı?
Izlarından kелgensiz, kuvğun etip örelip,
Madar etmey nek turasız, Ishavatha tirelip?”
“Kızılbeke suvnu ötüp, turmay kaçanla,
Canız köpürnü da kaldırmayın çaçanla.
Ishavat şorkala bizge col bermeydi,
Tamadabız İmmolat ‘endi ızıbızğa’ deydi.
Oy, kara çavkalaça bılayğa cıyılğanbız,
Eteribizni bilmey neçik kalğanbız.”

Tatarkan ulanlanı erkeçlerin ayırdı,
Eki etegin bürek başından kayırdı.
Can ayamay tuşman bıla küreşge,
Bölek ulannı alıp, ketdi betni enişge.
Çaba corta töben çağağa cetdile,
Öreleşip ala, onov-keleş etdile.
Cantavların saylam etip aldıla,
Birbirine koşup tüyümçekle saldıla.
Tatarkan beline cantav baylaydı,
Kanlı uruşha er cigitle saylaydı.
Balavuz çıraknı başlıına saladı,
Altınlısın da ol, koluna aladı.
Ishavat suvnu çabak kibik cıradı,
Mıçımayın argı çağağa baradı.
Izı bıla kalğan cigitle da ötdüle,
Kızılbeke cıyınğa ala cuvuk cetdile.
Tatarkan ot carıkını erlay köredi,
Askerine da tohtav buyruk beredi.
Alğa ötüp kesi, ıştırıla tebreydi,
Bavurlana kelip, tashaların tergeydi:
Cesirleni kaya dorbunğa athanla,
Kesleri da toğay aylanıp cathanla.
Tatarkan karaydı da karavul körmeydi,
Emçek anasını, uyav bolğanın esleydi.
Çakinçikça işanğa kıcıra başlaydı,
Emçek anası korkup esin taşlaydı.
Carlı katın kutas çaçın taraydı,
“Köpdüle” degen matallı anı karaydı.

Tatarkan da kara sakalın tutadı,
Karıvların ajımsız tanıtadı.
Kızılбекleni taşhasın bilip kaythandı,
Aşhı ulanlağa aşhı hıpar aythandı.
Tatarkan entda erkek kuzğunça kıcırdı,
Kırkılğan koyğa cıyın callı içhındı.
Sütten toyğan marka kozulay oynatdı,
Cetgeni bıla kan gırtçıla çaynatdı.
Kollarına ağaç kurukla aldıla,
Kızılбекleni üslerine saldıla.
Tav kamala köküreklege çançılاد,
Murdar kanla köndelenge çaçılاد.
Kızılбекle izlegenlerin tapdıla,
Ekevden arısı kara cerni tapdıla.
Kulakların kesip ol ekevge berdile,
“Tergev bolsun” dep, ellerine ciberdile.
Tutmakların erkin etip kaytdıla,
Duvut elge barıp hıparların aytdıla.
İshavatda aç bardı gara çok,
Albotları Zuliyada birden sora cara çok.
Batda ulu cigit tuvğan Tatarkan,
Arığan çaşlağa saldı ol arkan.
Börkünde balavuz çırak candırğan,
İshavat suvnu kızıl kanğa bardırğan.
Mans cetmeydi Tatarkannı beline,
Ol bet tapdırdı, Karaçay degen eline.

ηηη

UVÇU BİYNÖGER⁴

Biyleni biyi Gezdoñnu ulanı Biynöger,
Karnaşır Umar seni it avruvdan avruydu.
Aña cararık ak maralını sütüdü,
Anı tutarık anakarnaşırını itidi.

Biynöger bardı anakarnaşına it tiley,
Ala anı anda konak kibik körmelle,
Maral tutarğa bir it küçüknü bermelle.

Mal kerek ese sürüvümü eki böleyim,
At kerek ese “acir ülüş” cılkı bereyim,
Munu bıla seni egeçden tuvğan kibik köreyim.
Alay aythanında Biynöger söleşdi:
-Cürürge unamaydı miñen atımı ayağı,
Malıñ alay köp ese anaña aylansın tuyağı.
Kaçtan kaçça sen bizge salıp kelseñ,
Mallarımı zekâtın saña berirme,
Anı bıla seni ana karnaş kibik körürme.

Andan kobup Kubadiylege men keldim,
Ala meni konak kibik kördüle,
Söz salmay eki it pariyni berdile.
Alanı alıp özen ayağına tebredim.
Ullu Bañsannı miyik tavlarına örledim.
Ana karnaşından oy it tilegen it bolsun,
Meni cavum da Biynögerley tüp bolsun.

Ol andan çıktı, kiyikle bolğan tavlağa,
Çartlap çıkdı üç ayaklı maral allına,
Allay tübesin teyri meni ceti kallıma.
Süre kaçça ala örledile miyikge.

Anı çıkhanlay tuban bastı, çars boldu,
Ak maralı köz tuvrasından tas boldu.
Dağıda karap Biynöger anı körgendi,
Tüz kiyik bolmağanın da eslegendi.

Anı müyüzleri öpke tişlegen tiş kibik,
Ayakları köpçek tikgen miz kibik,
Bet türsünü toyda tepser kız kibik.

Biynöger aytdı:sen şaytanmısa cekmise?
Sen maral eseñ meni altınlımı atma koy,
Darmanña kerekdi, emçeğinden eki tartma koy.
Maral cuvapha ma bu sözleni söleşdi:

-Ay Biynöger, sen izlegen maral men tülme.
Men saña tohtap altınlıyı atdırmam,
Darman tarı dep emçegimden tartdırmam.
Men Apsatını Fatima degen aşak kızıma,
Tilep aytama kaytıp ket, endi ızırja.

Dağıda Biynöger anı koymay sürüp tebredi,
Anı ızından miyik kayalağa örledi.

Dağıda kiyik ızına aylanıp söleşdi:

-Kelme Biynöger, ızırma kesim kaytırma,
Endi tohtamasan, saña aç kargış aytırma.
Biynöger aytdı:-Atarını aman közüne,
Etallığıñı sen maña ayap kaldırma,
Men tırılammam seni söleşgen sözüñe.

Sora ak maral ma bılay aytıp başladı:

-Sen çaşlığıñdan bizni etibizden toymadıñ,
Biz haripleni tavda çaşarğa koymadıñ.
Endi tırıla, bir eki kargış aytayım:
Seni töben canıñ teren bolsun terk bolsun,
Oğarı canıñ cip arkan cetmez tak bolsun,
Eki köndeleniñ çıpçık ötmez bek bolsun!
Munu içinde seni çaşar künüñ köp bolsun.
Seni etin den kargı kuzğun toymasın,
Endi bizni koysan, Carathan Allaһ koymasın!
Ol sağatdan tav tuban boldu, çars boldu,
Munu kiyigi köz tuvrasından tas boldu.
Oğarı canı cip arkan cetmez tak boldu,
Töben canı da teren boldu, terk boldu,
Eki köndeleni çıpçık ötmez bek boldu.
Obeş künnü ol kaya randa çaşadı,
Bilek etlerin kaldırmay kesip aşadı.
Uvçu itim maña karap ürgeninde,
Kaya randa kıyınlıknı körgeñinde,
Butlarımdan kesip aña aşatdım,
Onbeş künnü anı bıla çaşatdım.
Bu kuvğunğa elle kopdula, halk keldi,
Karnaşı Umar munu kaya randa esledi.
Uzatsala da cip arkan aña cetmeydi,

Umar anı katından uzak ketmeydi,
Ol Biynögerden “tüş” dep tileydi.
Biynöger a turğan cerinden tepmeydi.
Umar aña dağıda bılay aytıp köredi:
-Sen tüşmesen saña eterimi aytayım;
Ullu kızın men kün çıkğanda satarma,
Gitçe kızın da eltip kün bathanda satarma,
Köz tuvranda katın bıla catarma.
Biynöger aytadı: ol sözleden hayır cok,
Kesin körese mından tüşerge madar cok.
Babugeyde canımdan süygen tos katınım,
Aña barsa, ol maña kışa cetered,
Beri kelse bir madar maña etered.

Tos katın a atlı kuvğun ketgendi,
Eşitgenley coluna suvuk hant etgendi,
Süygeni ölgen cerde canın beringe ant etgendi.
Cetip Biynögerge ol bılay aytıp kıcırdı:
-Homu bolğansa, biyleni biyi süygenim,
Tansık bolğanma çartlap çığadı cüregim.
Saña kelgenme eki butumu at etip,
Kollarımı alanı sürgen kamçı etip,
Közlerimde cılamuklardan tamçı etip.
Uzatsam saña cetered bileğim,
Kabıl bolsun seşe etgen tileğim.
Tüşe esen tüş beri; anda kalsa a,
Ölüğün kaya randa kara kuşla aşarla,
Süygen tenlerin küye bişe caşarla.
Altınlı burnundan tutup bırğacı,
Üşündeği men tikgen dariy kölegin,
Teşip alda közlerine çıрмаçı.
Kesin oynavçu meni ak mamuklay öşünüm,
Açıp turama, endi maña aylan da çıñaçı.
Munu eşitgenley, biynöger kopdu can kirdi,
Altınlısın burnundan tutup bırğadı,
Kölegin da eki közüne çırmadı.
Izı bıla kesi kaya randan çınadı.
Örge çıksa da kerti temir ırğaklay,
Çaçılıp tüştü, hıcın a salğan cummaklay.
Tos katını ol işni körüp turğandı,

Kesi cüregine citi kıptısın urğandı.

ηηη

GOTMAN ULU İLYAS⁵

Ketip barayem Koban Özenni men, Pabeskeme columa,
Karabaş Ademey oy salam berip tübedi meni allıma.
-Colur bolsun İlyas, dedi, kayrı barasa, adejir bolmay boşuna?
Öpkelegenmi etgense cigit, sen nek kelmeyse kesir tanırçı koşuma?
Neçün sürmeyse canım, sen alğın kibik oy sarikulak golçula?
Alanı berir edim teyri, oy ulla Morıda meni mülk cer alğan borçuma.
Meni ol borçdan kutharsan İlyas, kerti söz bolup seni balam kibik körürem,
Tamada kızımı teyri, men Hubıylağa kalınsız kelinçe berirem.
Minivçü kök atır arık köreme, semirsin, kıstap köysaşa,
Cılıkıma kirip a kara toru kasbarladan saylağanıña kónsaşa.
-Ayıp etme Cüyüşhan, ol arık körünse da kesi tay buvazdan tuvğandı,
Sarikulakları da arğı Gerginden, teyri ol cüzle bıla kuvğandı.
-Alay ese İlyas, ol bizni koşda seni eki cigit saklayla.
-Siz aythan bolsun Cüyüşhan, ol cigitleri kamçı uruvları kalaydı?
Canı tenleri kim bolğanların bilirge közüm karaydı.
-Alanı birin sorsa, ol kesibizni çankaladan Bazaydı,
Ekinçisin aytsam a emçek karnasım oy tulpar tuvğan Tuvdudu.
Bazay colğa çıksa, kuru kaytmaydı katından kızdan uyalmay.
Tuvdunu sorsa a ol çibermeydi teyri, uçhan kuşdan tük almay.
Alaydan ketdile bıla, Paşinskege oy Pabeskeni coluna,
Davdan kutulup tüzlük kağıtnı İlyas alğan edi koluna.
Andan kaytıp ala Karabaş ulunu koy koşuna tüşdüle,
Mında cıyın bolup eki üç künnü oynay küle içdile.
İlyas, Bazay, ol cigit Tuvdu endi şöñ boldula tanışıp,
Karabaş Ademey da küreşe edi bılanı atlandırırğa aşırıp.
Atlandıla bıla işek ırk kesip oy col azıkğa hant etip,
Biri ölgen cerde biri sav kalmazğa, hamayıl alıp ant etip.
Bıla tebredile endi, Gegin hutorları oy tuvra tutup coluna,
Cuvuk ceterge İlyas göröñun alğan edi, tayak ornuna koluna.
Temir buruvları çaçıp ögüz sürüvünü kolğa etip sürdüle,
Alay bolsa da teyri, oruslula da haparnı ceril bildile.
Bılanı ızlarından oy savutlanıp cetdile, kışña kirdile.
-Oy İlyas, dedi Tuvdu, oy Orus asker tögerekni alğandı,
Mından kutulur üçün bizge canız bir madar kalğandı:
Gegin kazakla oğursuz boladıla, kozğalğandıla kaçayık,
Bılanı koyayık da Andrukada temir kalaları çaçayık.
Tutsala bizni bula, teyri tişlik koylay soyarla,

Ölgen ölübüznü eltip musulman tapmaz bir aman carı kuyarla.
-Ey homuñ Tuvdu, ırıslaşan eteme, kişi bıllay söznü aytırmı?
Sen bilmeymise homuñ, adetim tıldü meni bıllay cerde buğarğa,
Nögerlik etigiz, aşhı ulan, bu gâvurlanı oy ızlarına kuvarğa.

Ok tiygendi, ol kaplan kibik teyri, eki canın sermedi,
Homuñ tenleri kaçñan edile, katında adam körmedi.
Tuban başñandı ullu Amğatanı acaşa barğan colundan,
Ok tiygeninde çartlap ketgendi, altın sağıatın koynunñdan.
Kancal iyegilerin İlyas, kart bolğansa da Orus oklanı tutmaydı,
Kandağay bileklerin kök şavluñuñu tartıp cügenin cıymaydı.
“-Ok tiygendi öleme” dedi, kara camçımı meni üsüme atıgız,
Meni ħaparımı barıp Karabaşlanı ol kart ofiserge aytıgız.
Oy ok tiygendi çaşla, ölüp barama, meni omuravumdan belimden,
Ayrılıp barama endi ol Hubıylada meni tukumumdan elimden.”
Kimgе kaldı İlyas, ullu Abukladan seni saylap alğan katınıñ,
Kimle üleşelle, seni Kâbağa asırağan oy maşok tolu altınıñ?
Mindan barğan edik, teyri İlyasñı alğa salıp al etip,
Andan a kaytıp kelebiz, canım, oy kök atına sal etip.

Cinegey boynunda kişi tabılmaydı, kan bushullanı cuvarğa,
Sen cazık ediñ İlyas, Hubıylanı ol tınç Mussadan tuvarğa.

ηηη

AZNAVUR⁶

Ullı Kabartıda bolur, bıllay öñtem ösgen çaş biyle,
Çaş bolsala da biri kalmay barısı baş biyle.
Ala kaçdan cazğa toğuz atnı at caravğa takdıla,
Noñtağa salıp ala atlanı zıññı bıla bakdıla.
“Minerikbiz” delle, tal çırpısı caz kelip çakñınçı,
Atlarıbızñı but etleri sırtlarına kaçñınçı.
Kayış carav bolup, talçıkmayın uzun colğa çapñınçı,
Bizge toñdav cokdu, Noğay cılıkılanı köbün tapñınçı.

Oy tura turup caz boldu, taş başları çakdıla,
Çaşla toğuzu da bellerine savut saba takdıla.
Alanı atları da carav boldu, talçıkmayın çapdıla,

Ala bara barıp çeget içi bir talağa kaydıla.
Tamadaları Kaytuk ulu caş Hamzat aytadı:
-Biz atlanabız tav cerlege, colustabız kaydadı?
Kartladan eşitgenme, allıbizda çeget kalındı, tav köpdü,
Barlık colubuznu köp cerlede keser kibik cav köpdü.
Biyleni içinde Kiçibatır tavlı kızdan tuvğandı:
-Men bileme, deydi, tavlı bolup bu collağa kan usta,
Ol İybak ulu Aznavurdu, üyden ketmey tabılsa.
Munu eşitir eşitmez nögerleden biri turup aytadı:
-Bizge tavlı bolup colustalık eter kişi kaydadı?
Ol tavlı ese, tavlı boknu colustağa almayık,
Ol kerek tuldü, tenlik etmez, allıbizğa salmayık.
Açıvlandı Kiçibatır, mıña cuvap etedi:
-Hey erkek katın, tavluladan cigitleriñ kaydadı?
Ol tavlı bolsa da, caşlığından at belinde ösgendi,
Ol seni kibik köp çıgırnı urup başın kesgendi.
-Davlaşmayık, deydi, Kaytuk ulu nögerlege aylanıp,
Men da eşitgenme, Aznavurnu batırılığı aytilip.
Anı Aznavurdan dağıda başha atı bardı: "Savrusñan",
Noğay cılkılanı kesi canız tavğa süre tavusñan.

Ala ketedile, Aznavurnu tavlı içinde eline,
Barıp tüşedile, kart İybaknı üyüne.
Hapar beredile konakbayğa, kelgenlerin bildire,
Çığad allarına kart İybak, guloçuna tayana.
-Aña hoşkeldigiz, ne aylanasız bıllay aşñı cigitle,
Atlariğız da uzak colğa çıdar kibik cürükle.
Kolun tutallı, caş Hamzat aytad kartña ħaparın,
"Bildimi eken, deydi, bu eski kart atlanı çabarın":
Biz atlanğanbız kişilikni sınar üçün uzakğa,
Tüşüp kalmaz üçün cavlarıbız colğa kurluk tuzakğa.
Bizge kerek bolad, korkmay cürür, tenlik eter col usta,
Caşın Aznavurnu bersen bizge, kelmez korkuv uruşta.
-Ay medet, deydi, kart İybak Hamzatña cuvapña,
Aznavur ketgendi, kayınları Abaylağa konakña.
Aylık uça bardı, ol andan cuvuklada kaytalmaz,
Toy oyun bitginçi tenlerine "keteme" dep aytalmaz.
Ol andan kayıñınçı konağımsız Kabartını biyleri,
İgi ħonşulağa Aznavurnu açıkdıla üyleri.
Bal bozası bardı üybiyçeni, biz tartayık oynayık,
Sizni atlağa da cem salınsın, at orunda bağayık.
-Savboluğuz, deyle, kalalmazbız Aznavurnu tapmayın,
Bizge tohtav cokdu, ol batırnı allıbizğa salmayın.

Ala baradıla Abaylağa, konak bolup tüşelle,
Bir bölek künnü ala anda toyğa oyunña kirelle.

Aşay içe kelip tanıtalla ala anda keslerin,
Söleşe kelip anılatalla Aznavurğa dertlerin.
Aznavur caratmayd, konakları bılay çüyre tilegin,
Anı bılay işle alğın kibik uçurmaydı cüregin.
Alay bolsa da ol buzalmayd konakları köllerin,
Esine tüşüred, Kabartıda candan süygen tenlerin.
-Men baralmam, deydi, meni üyde kart atama sorulmay,
Uzak colğa ketsem, kalır anda köp sabanım orulmay.
Erkinlik alayım men atamdan, sizni bıla keterge,
Sizge söz bereme Otluktaşda ızığızdan ceterge.

Mından ketedile çaş biyle, Otluktaşğa col tuta.
Aznavurnu da colda bara, sağış tüşed başına:
“Men kalay bolayım, bılay uvak tüyeklege colusta,
Tenlik etalmazlık, Kabartını bılay teli çaşına.
Uzaktan karap noğaylıla ak atımı körsele,
Ala menden korkup küreş etmey üyelerine kirsele,
Sora çaş biyle da cıkkınlı kolay kolay sürsele,
Çarız kesleri bu ħorlamnı etgen kibik bilsele...
Bılay iş bolurmu, körgüztsünle çaşla kerti cigitlik,
Kıyın uruşlada tanıtınlı meni kibik kişilik.
At savut sınılmay bilinirmi bir adamda cigerlik,
Ak atnı koyarma, bir başhasıd bu közüvde minillik.”

Aznavur keledi, atasına bılay ħapar başlaydı:
-Atam meni, deydi, Kabartıdan çaş cumuşğa tileyle,
Bir bölek bolup çaş biyle colustağa kel, deyle.
Atası aytadı: -Sen barlıksa cigitleni coluna,
Allaħ sav keltirsin çaşım seni, kart atarlı koluna.
-Ak at kart bolğandı, ol endi alğın kibik çapmaydı,
Tot bolğand altınlım, ol endi alğın kibik atmaydı.
Sen erkinlik berip avuşdursan uşkogumu, atımı,
Başğa atğa minerme, uşkok bardı, aman töldü atıvu.
-Oğay, bolluk töldü çaşım, deydi, Aznavurğa atası,
Seni uşkogunı atıñı da cokdu ulla ħatası:
Ak at kart bolsa da anı ozar bu curtdlada at cokdu,
Tot bolsa da altınlıñ, andan uzak atar uşkok cokdu.

Aznavur çığadı ulla üyden, otovuna kiredi.
Anı katını duniya arıvu Abaykızı Cansaraydı,
Kutas çaçların ħar kün sayın ol üç kere taraydı.
Üsüne başına sabıylıkden dariy gemħa kiyedi,
Kesi da oburdu, çıpçıklanı koymay tilin bileli.
Arı kirir kirmez ol kesini közün kaşın tüyedi.
Munu bılay körüp: -Ne bolğandı saña, deydi, Aznavur,
Avruğanmı etese, ne da barmıd başğa kayğı bir davur?

Men atlanama, kurulları* hazır etip ber koluma,
Duva eterikse, çırmav çıkmaz meni uzak columa.
Cansaray aytadı: -Men beralmam kurulları koluña,
Nasıbım tartıp men iyalmam seni korkuv coluña.
Tüşümde körgenme, kellik kara puşuvlanı,
Keltirip körgenme, ağaç atnı atabızni çaşına,
Men suvlay tögeme, cılamuklarımı etgen aşıma.
Kesin söz bergener, mindan arı uruşlağa çıkmazğa,
Meni cüregimi mindan arı kayğı bıla çıkmazğa.
Atar kart bolğandı, köp malıña karar kişin çok,
Çaşlarıñ sabıydı, uzak colğa keter kibik künün çok.
-Sen neler aytasa, түş degen keçeleni boğudu,
Billay түşge iynanğan, kartla aythança adamları çoğudu.
-Neçün karamaysa, cılamukdan tolğan meni közüme?
Tüşge iynanmaysa, tıñıla sora meni kerti sözüme:
Aythanın unutma atabızni, duniya körgen kartıñı,
Sen avuşturma, köp sınağan savutunı atıñı.
Egeçin den tuvğan Mirzakanğa anı tayın bergense,
Ol arı minse, başña atlanı sürüp ceñil cetmezmi?
Ol karanoğaylı tanımayın seni urup ketmezmi?
Sora başña uşkogun, altınlaça uzakdağın ururmu,
Billay savut bıla er kişi cavnu allına tururmu?
Aznavur aytadı: - Katın onov kelmez erni işine,
Sen işanmaymısa, kişi ceñmez meni ulla küçüme?
Kerti da batırdı Aznavur, ne az da korkuv bilmeydi,
Ol atña minse, atnı belin caya kibik bügedi.
Ol suvğa kirse, suv çabaklay түbü bıla cüzedi.
Ol kesi işine başhalanı onovların süymeydi.

Endi açuvlanad Aznavur, Cansarayğa kızadı,
Kara kübünü açama dep, kiritin da buzadı.
Ol artmaklağa ot ok salad, bolur kibik coluna,
Altınlarını koyup kara uşkogun sermep alad koluna.
Ol üyden çığadı, Cansarayğa "savkal" demeyin,
Ol çınap minedi ak atına, özenige tiymeyin.
Cansaray da aytadı: -Sözlerime kulak salmay barasa,
Seni minnen atıñ batmaksız katı cerge katılsın,
Tutñan uşkogun cavnu uralmay aman cerde atılsın.
Seni mında tiymay, çüyre colğa atlandırğan atarñı
Cıyğan ulla mülkü, түp bolup kuş tügünley çaçılısın.

-Billay köp karğama, deydi Aznavur, Cansarayğa burula,
Acalı cetmese, adam ceñil ölürmü uruşda?
Sora üyde oltursam, Allañ maña uzun ömür berirmi?
Kelgen konaklağa İybak ulu ötürük söz berirmi?
-Men karğamayma, caratñan Allañ seni karğasın,

Eki ulançıgır "atabız" dep, colğa karap cılasın.
Teli ulanların Kabartıda tıyalmağan biyçe,le,
Ala meni kibik üylerinde kara künle sınaşın.
Sen keter ketmez kebiniği ħazırlarma biçerme,
Men cumuşçumu, "çuvutludan kara atlas al" dep iyerme.
Sen ölüp kelsen, men üsüme cıllık kara kiyerme,
Añ cılay cılay men ölgünçü kömür kibik küyerme.

Kamçı uradı Aznavur, şıbılaça tavuşu,
Kuşlay uçadı, cel ete túbündegi şavluhu.
Aña tıyğıç bolmayd tav collanı tigi bıla avuşu,
Kalay çıkmasın bılay atnı sav duniyağa tavuşu?
Colda ketip bara, Caraşdı ulu Soslan túbeydi allına,
Bılay oğursuz coluksun meni ceti kallıma.
Bu kesi da İybaknı egeçinden tuvğandı,
Anı colun kesip Aznavur bılay aytıp buvğandı:
-Kalay igi boldu karnaşım, bugün seni kelgeniñ,
Ullu cılkıñdan cokdu maña ömüründe bergeniñ.
Ak atımı al da, bizge barsañ cılkılağa kıstarsa,
Ber maña atırnı, koşña barsañ başña bir at tutarsa.
Soslan karaydı seyir bolup Aznavurnı közüne,
Ol iynanmaydı, nakırdadı dep, karnaşını sözüne.
-Haparım ulludu deydi, Aznavur, artıda aytırma kesine,
Bir oyun oynarğa bu col tüşgend meni esime:
Ullu Kabartıdan biy konakla Otluktaşda saklayla,
Zamanım cokdu, tüş atıñdan men columa keteyim,
Keçiksem ayıpdı, men alanı köp saklatmay ceteyim.
-Ana karnaşıma atımı koy canımı da bereyim.
Oyunña barsañ da kerek bolur, savutnu atnı igisi.
Sen çarılasa, nek koyğansa altınırnı üyünde?
Bolurğa kerek ed uzak colğa ak atırnı da túbünde.
Seni şavluhua kaydan cetsin toru atımı çabıvu,
Kesi da göbeldi, atlık etmez ullu ese da karıvu.

Cerin kaplaydı toru atña, Aznavur ketedi,
Ol mıçımayın çaş biyleni cartı colda cetedi.
Seyir boladı, nek baralla çaşla bılay akırın,
Biyleni biri da cırtıp bolad ayağında çarığın.
-Men köreme, deydi Aznavur Hamzatña cetişe,
Taylıklarından sizni atla tüz cerlede öserle,
Ala tav collada uzak barmay taşsınırla, çögerle.
Cılkı sürseñ da iyeleri ızından kışña ceterle,
Sora ayağına çarık kiyelmegen nögerle.
Ömürlerinde uşkok otu iyisgemegen cigitle,
Bir uruş bolsa, cav allında bıla kalay eterle?
Eşitirge süymeydi tış adamdan bu sözleni Hamzat,

Homuñ tenlerine ol col uzunı kesi da çamlanat.
-Bolur boldı, deyd ol,kaytalmazbız colubuzdan ızına,
Kalay körünürbüz uyalmayın Kabartını kızına?
Köp bolmasa da Noğay biyleden bir bölek süralmay,
Savutlarıbız da uruş bolup kolubuzda sınılmay.
Kalay anıllannıkdı uruş etmey uşkok otnu iyisi,
Kalay tanıllıkdı küreş bolmay erkişini igisi?
Bıla çaba corta talay künnü collarına baralla,
Sora, keçe bıla Noğay cılıkılanı taballa.
Aylandıralla sav cılıkını, tavğa burup sürelle,
Ala kün kızarğa Biyçesinnı töben canından kirelle.
Cuk körmegen çaşla, bılay işge kuanalla külelle,
"Noğaylı kızbaydı, bizge karşı kelalmaz" deb, bilelle.
Andan kele kelip bir duppurda at iyelle, tohtayla,
Cılık talçıkğandı aç bolur, atla burun salıp otlayla.
Miñen atlarını bir kavumu catıp soluydu, köpmaydı,
Bılanı barın Aznavur barıp köredi, coklaydı.
-Caşla sizni, deydi, atlarığız arığandı bitgendi,
Arkan atayık da cılık içinden carı atlağa mineyik,
Colubuz uzundu, köp catmayın tavğa cuvuk kireyik.
Bir ekibiz da artha tohtap, kelgen ketgen bileyik.
Miña cuvap beredi Hamzat: -Aşıkğanlık etmeyik,
Atla solusunla, biz bılayda carı atha minmeyik,
Zamanıbız bardı, biz cılıkını endi katı sürmeyik,
Noğaylılardan korkup kereksizge tavğa taşğa kirmeyik.

Erke biylege endi anı sözü ötmezin bileli.
Lokum aşaydıla çaş biyle, artmaklağa uzala,
Toyup catalla kesleri da camçılağa çırmala.
Aznavur uyavdu, tögerekge börü kibik karaydı,
Hamzat da cılıkılanı közü bıla sanaydı.
Ol sanay kelip erigedi, kökge karap esneydi,
Ol carık kökde, töbenlede bir kara tuban esleydi.
Aznavur aytadı: -Ol tuban tuldü, başıbizğa cunçuvdu,
Bizni ızlap kelgen Noğay askerden çıkhan tılıpıvdu.
-Kelirlemi korkmay kündüzgü kün bizge Noğay çankala?
Tuban başında nek uçalla örge enişge çavkala?
-Ol da çavka tuldü, dep Aznavur anı cuvap beredi,
Endi erkişileni savutların sınar zaman keledi.
Noğay atları tuyağından çartlap çıkğan kuldala,
Alada bolmazmı aşkı ulan, aslan köllü tulparla?
İybak ulu aytadı: -Endi çaşla, cılıkılanı ursunla,
Bir ekisi da meni bıla cavnu allına tursunla.
Kaytuk ulu unamayd: -Biz iymezbiz seni cavnu allına,
Sen kesin sürürse, nöger da alıp cılıkılanı allıña.
Noğaylıları ceter cetmez ızlarına kuvayık,

Kayrılğan bolsa, biz alanı birin koymay kırayık.
Caşla ketedile, at üsünden uşkok ata cavlağa,
Eki nöger alıp Aznavur da cılkını süred tavlğa.
Ullu maravçudu Kaytuk ulu cigit tuvğan Hamzat,
Atñanı sayın karşılardan kızıl kanla ağızat.
Noğaylıla da betcan salıp tizginlerin buzmayla,
Hamzat ayñança korkmayla, ızlarına turmayla.
Sora caş biyleden talayı cara alıp kaçadı,
Kalğan kesegi da es taşlağand, maramayın atadı.
Batır Hamzat otun oğun bitdiredi, callaydı,
Kiçibatırnı da ok tiygendi kindiginden, catadı.
Kalğan küçlerin başña cerde entda salıp körürge,
Bıla kaç kelip cılkılanı ızlarından cetelle,
Noğaylıla da artlarında, cuvuklaşıp kelelle.
Aznavur köredi, karıvsuzğa tüşgenlerin caşlanı,
-Añırı bılaydı, deyd, telisine iş körge başlanı.
Endi men barayım, ızıbızdan sürüp kelge cavlağa,
Sürügüz cılkını, cetdirigiz tar cerlege tavlğa.
Noğaylılağa Aznavur şıbılaça ot açadı,
Kazak börü kibik ol alanı koy sürüvley çaçadı.
Andan kaytıp kelip nögerlerin netgenine karaydı,
Karasa karasın, endi cılkı ol ayñança barmaydı.
Atları arığandı caş biyleni, allarına çapmayla,
Cañı at tutarğa, karap kancığada arkan tapmayla.

Kalay cigitdi tav aslanı İybak ulu Aznavur.
Tuvra cerlede ol barıp cavlanı allın tıyadı,
Taşağa kirse, nögerlerin cılkığa koşup kuvadı.
Ol süre barıp cılkılanı Taşlısırñha cıyadı,
Noğaylılanı cartısın kesi cañız coyadı.
Coysa coysun, calansırñda anı küçü tavusuladı:
Anı miñen atı arığandı, kök şavluñuça çapmaydı,
Anı uşkogu da altınlıça endi tuvra atmaydı.
Kesi da arığandı, alğın kibik işanına katmaydı.
Noğay askerle Taşlısırñdan munu allına ötelle,
Ala mıçımayın cılkılanı ızlarından cetelle.
Birin kaldırmay caş biyleni soyum koylay keselle,
Andan kaytıp kelip ala uzakdan Aznavurnu körelle.
Atı cığılğandı Aznavurnu, kele turğan colunda,
Kesi da kaçmaydı, olturadı kara uşkogu kolunda.
Aznavur bilede, nögerlege kara künle kelgenin,
Ol endi anılaydı, kesini da köp cañılıç etgenin:
Kalay colğa çıkdım, miñen atım savutlarım sınılmay,
Sabiy caşlanı ariv aytıp ızlarına tıyalmay,
Konaklanı öltürtüp baralmam, endi üyüme uyalmay...

Kelip karayla noğaylıla, uşkok atımı uzakdan,
“Kutulmaz, deydile, ne pelvan da endi bıllay tuzakdan.”
Noğay askerleni tamadası bolur tulpar Mirzakan,
Kızıl kanlanı Taşlısırtıda suv şorkalay ağızğan.
Kesi da tuvğandı, kart İybaknı canız süygen kızından,
Cüregi sezedi endi, kimni sürüp keled ızından.
Nögerlege aytadı: -Aşıkmayık, bu batır kimd, karayık,
Kesin berirge unamasa, sorayık da savlay cesir alayık.
Aznavur bolmasın, anja uşaydı atña kamçı urğanı,
Anı aslan kibik kesi canız cartıbnı kırğanı,
Sora korkuv bilmey, entda allıbizğa turğanı.
-Canılısa, deydi, kart noğaylı, uruşlanı sınağan,
Sen eşitgenmise bu cırtlada Aznavurğa çıdağan?
Ol İybak ulu ese, kaydad anı altınlısı kök atı?
Anı şavluñunu kim da bilip bardı eki kanatı.
Anı kök şavluñu uruşlada cürümeydi, uçadı,
Ol kökde barğan kanatlını cibermeydi, tutadı.
Altınlı uşkogundan çıkñan oğu anı cerge tiymeidi,
Bir marağanın İybak ulu canı savlay iymeidi.

Aznavur kobadı, kara uşkogun ot kuyup cerleydi,
Noğaylılağa kozuğança uşkok atıp tebreydi.
Atsa atsin, anı uşkogu ol ayñannı etmeidi,
Andan çıkñan okla kışña suvup, cavlarına cetmeidi.
Açıvıladı Mirzakan da mıña karşçı turadı,
İşanña salıp Aznavurnı köküreginden uradı.
Kara karğa kibik Noğay asker Aznavurğa çabadı,
Anakarnışın caş Mirzakan, kan içinde tabadı.
Taşayad akılı ol batırnı, kızğan otlay küyedi,
Kart noğaylını kamçı bıla öltürgünçü tüyedi.
Ana karnışını ölüğüne ol kaplanıp catadı,
Kesi kulağın kesip alıp anı üsüne atadı.

Burulup kaynaydı Miñitavnu töppesinde tubanı,
Sızgırıp keledi, Taşlısırtnı talğır ala cılanı,
Oy ölüp catad, kart İybaknı cigit tuvğan ulanı

* Bu kelimenin mânası anlaşılamamıştır, muhtemelen yazma hatası olabilir. Ancak, yolculuk için gerekli şeyler anlamına geldiği belli. Mamafiyh çok eski, unutulmaya yüz tutmuş bir kelime olabilir.

ЗАГОШТОК УЛУ ЧӨПЕЛЛЕВ⁷

Ne bolğandı biyim tinçlık tapmaysa
Töşe möşelege rahat catmaysa
Başın salğanma seni kuş castık

Aşñamdan a oynay küle keç catdık
Üsüne capñanma dariy cuvurğan

Nek korkasa bolur Allah buyurğan
Tübüñe cayğanma dariy kanavat
Canıñ bolsun kökde Allahğa amanat

Oy biyçebiz kalay tıñlık tabayım
Men orunda kalay rañat catayım
Atam Zağıştoknu kördüm tüşümde
Alğın kibik börü tonu üsünde

Maña aylanıp açıvlandı uruşdu
Andan titirep eki butum kuruşdu
Uşamaysa maña dedi kızıbaysa
Katın kibik üyge kirip çaşaysa

Cokdu sende men izlegen kişilik
Tukumuñu etdiñ teyrı bedişlik
Ebzelege koy koşuñu sürdürdüñ
Tuşmanlanı üsübüzge küldürdüñ

Catma endi köñçeklikni candırçı
Tonov maldan arbazıñı aldırçı
Bütev eliñ saña işanıp turadı
Barına da baylıkları cavidurçu

Turçu biyçem cav çırakla candırçı
Col azıkğa ballı ħantla saldırçı
Uzak colğa atlanayım keteyim
Atam ayñan muratlağa ceteyim

Turdu biyçe cav çırakla candırdı
Ballı ħantdan aşüçüğüñ aldırdı
Artnaklağa saylap saldı azıgıñ
Toba etdi eri ızına sav kaytsa
Kuvandırırğa elni öksüz carlısın

Oy biyibiz atlanasa ketese
Allah aytsa muratına cetese
Tonovla tüşgen ese esiñe
Kerti nöger alğanmısa kesine

Ol işle üçün korkuv salma esiñe
Eki nöger salğanma kesime
Bir nögerim Ulbaş ulu Guççadı
Dağıda birim Tambıylanı Cazadı
Zağıştoknu batır ulu Çöpellev
Bılay aytıp çıktı eşikge coluna
Atasından köpden beri saklanğan

Kara uşkogun alğan edi koluna

Tañ atmayın tav başına örllele
Ullu avuşda eki karaldı eslelle
Guçça cigit kanatlılay uçadı
Ekinin da cibermeyin tutadı

Bıla bolur nağuzurla sonala
Har cıl sayın malçıları tonağan
Tavluları koy etinden toymağan

Oyra ariv ebizele sonala
Bula bıla söleşelle soralla
Ellerinden tolu ħapar bermeyle
Bulanı da adam kibik körmeyle

Tav başında tartış kuru köp edi
Kuruladan cakdı Çaza şıñkartın
Tilsizlenñen ebizeleni keltirip
Teşindirip oña tuttu sırtların

Ebizele tırıldıla karalıp
Çıdayalmay cıladıla taralıp

Tavlumusuz ne cerlede çaşaysız
Adam etin koy etinleymı aşaysız

Çöpellev da bılay aytıp söleşdi
Biz tavlubuz tüz cerlede çaşamaybız
Siz ayñança adam eti da aşamaybız

Alay bolsa sora küç marda çok
Elibizni ħaparın sizge aytayık
İtle kibik canıbizğa korkğandan
Curtubuznu tuşmanlağa satayık

Elibizde kişi çokdu işdelle
Uşkok tutñan biri kalmay işleyle
Üyde kalğan kobalmağan kartıbiz
Çabır bavun kısalmağan çaşibız
Ey sizden sav kutulsun başibız

Andan ketip çeget elge çapdıla
Adam başına cetişer cesir tapdıla
Dağı da ketip künlüm elge çapdıla
Adam başına ekişer cara tapdıla

Biyçege da açiv ħapar kalgendi
Batır Çöpellev üyge cetmey ölgendi

ηηη

A Ç E M E Z⁸

Elibizge ħan konakla keldile,
Aman iği ala sorup bildile.
Elibizde bolur bizni tilçile.
Tilçi amanla cıyıldıla keldile,
Çaba corta Kırım Hanğa cetdile.
“Açemez katını” dedile, “Ariv Boyunçak
Erikgen erge ol kesi bolur oyunçak.”
Han, Açemezge keleçile iygendi,
Ariv Boyunçaknı bir keçege ber degendi.
“Tişiriv namıs satar elim-üyüm çok,
Boyunçaknı ħanğa koyar künüm çok.
Tüzün aytsam, patçañ bıla ħan birdi,
Alay bolsa da ariv katın bıla can birdi.

Ariv Boyunçaknı men Hanğa beralmam.”
Bu söz bıla keleçi ızına kaydadı,
Açemezni cuvabın Hanğa aytadı.
Han degendi: “Açemez cigit çaş ese,
Boyunçaknı bir keçege maña bermezça,
Meni ħaterimi anı bıla körmözça,
Atasından kalğan cüz koçħarı kaydadı?”
Cigit Açemez Hanğa bılay aytadı:

“Koçħar koy da biz adamlığa faydadı,
Kırım Han alay cigit ese,
Alğa tuvğan tünüç ulanı kaydadı?”
Munu bıla keleçi entda ızına ketedi,
Açemezni sözlerin ħanğa eltedi.
Kırım Han munu eşitgen zamanda
Açıvlanıp sekirip öрге kobadı,
Savutun sabasın da beline tağadı.
Kesi barıp Açemezni eşiklerin kağadı,
İşara küle Boyunçak allına çığadı.
“Han” deydi, “seni avruvunu alayım,
Tiyrem ħonşum sözçüdüle catma koy,
Üsübüzden bu çarık aynı batma koy,
Saña çaravlu töşek castık kakma koy”.

Han tohtadı carık ay kökden bathınçı,
Sözçü ħonşula biri kalmay cathınçı.
Ariv Boyunçak töşek castık kakğınçı.
Endi Han barıp Boyunçaknı coklaydı,
Açemez da çardakğa minip saklaydı,
Citi sadaknı Hanğa tutup maraydı.
Han olturğaned orunduk allı şindikge,
Sadak kirgend Handa semiz kindikge.

ηηη

BASHANUK⁹

Kaziylanı Bashanuk cigit maravçu.
Tavlağa ertde kobup karavçu.
Kiyikleni sırtların sılap sanavçu,
Çalığa zekât bıla karavçu,
Kiyikleni butların okla bıla talavçu.
Eçkileri künlümlede otlayla,
Kursovoyla ħutorunda* tohtayla.
Eçkilerin kırla sayın üleşgen,
Çer üsünde Kızılbeke bıla küreşgen.
Enişge ketip onovçula bıla keleşgen,
Tavğa kelip biyle bıla sermeşgen.
Eçki anası kartdan tügenen
Gemirgen.
Eçkileri sürüvçüsüz semirgen,

Tekeni başın bıçaksızlay kemirgen.
Tamada erkeçini atı bolur Dığılmay,
Sav cürügün sürüv ızından cığılmay.
Eçkilerin alabaşla kolanla,

Tapħanları marka ulakla bolalla.
Mülk ceriği cuva bıla gelevdü kırdığı,
Eçkilerini bek igidi urluğu.
Kış bolğandı da col tapmaysa,
Eçkileni tav artına sürüp avarğa,
On calçı etgense eçkilerini savarğa,
Eresey inaralla kelelle ħutoruğa kararğa.

Kara uşkogunı borsuk teriden kabı bar,
Sakalıñı kaplan ala tabı bar.
Tüz kişile kelelle mallarını sanın aytırğa,
Onovçudan buyrukdu Başhanuknu
Sıylı koşuna kursovoylağa kaytırğa.
Tav artından Uryala kelelle.
Marka eçkileni satıp alırğa.

İnaraldan buyruk bolğandı Bashanukğa,
Hutorunda bışlak fabrik salırğa.

* Kursovoy : turist, hutor: çiftlik

ηηη

ABAYLARI¹⁰

Aydamul katını karaton edda,
Tazret ulu Çoppa alğan etda,
Andan biy Çoppağa tuvğan edi eki ul,
Tamada caşını atı Cetikul.

Cetikulnu onbeş cılı cetgen zamanda
Tav kiyimin tobuğundan kestirdi.
Tav allında caşasa, söyleşe da
Kesi atın tav artında eştirdi.

Anası Kimsatğa top kumaşla teştirdi,
Egeçi Karaçaçha sınılı kiyimle biçtirdi.
Atası biy Çoppağa toğuz cesir cettirdi.

Abaylada bardı Bekmırzala Kaysınla.
Cavnu ülüşüne cetgen zamanda,
Duniyadan ala kışha taysınla.
Kabartıdan kelgenle caş biyle,
Caş bolsala da kerti baş biyle.

Ala barıp konak üyge kirgenley
Kaysın cigit ızlarından kirgened.
Konaklağa aşatmayın içirmey
Haparların koymay sorup alğaned.

Ala aña tolu ħapar berdile,
Kaysınñı da cigitliğin bildile.
-Biz kelgenbiz Kaysın saña konakğa,
Başıbızni koyma bizni comakğa.

-Alay bolsa, nedi sizni sözügüz,
Kimge karayd sizni canñan közügüz?

-Közübüz bizni çırtıda cukğa karamayd,
Sensiz colğa barırğa caramayd.
Biz kelgenbiz cesir izley, cer izley,
Art sözübüz bizni budu: cesir izley.

-Sizge berir mende bugün cesir cok,

Cürügenni koyğalla Bekmırza bıla
Kaysın bok.

Endi kaçdı, caznı bolcalğa salayık,
Caz suvla kopñan zamanda
Tav artına barıbiz da barayık.
Can başına ekişer cesir alayık.

Bügün bardı atamdan kalğan
eki kart kulum.
Aladan tutup birin sizge men bersem,
Kalğan maña burun kibik kul bolmaz.

Atasından kalğan kulnu tilegenñe
bergen
Curtınu saklağan kerti biy bolmaz.
Mindan sora tura tura caz boldı,
Çerkes biylege berilgen bolcal toldı.

Bıla endi atlandıla ketdile,
Aşham bıla Koti tavğa cetdile,
Kaşha koyıu kurmanlıkğa kesdile.

Kaysın cigit keçe cuklap tüş kördü:
Atası Çoppanı çınaçıkdan örge ceñi cok,
Nığışda olturğan aşñı kartladan teñi cok.

Karnaşına Kaysın bılay aytadı:
Ekibiz da atabızni eki ceñibiz,
Kel barmayık, ızıbızğa kaytayık,
Bolumubuznu çerkeslege aytayık.

Tüş degen, ħomuñ, cukulanı boğudu,
Tüşge iynanñan adamları coğudu.
Kurmanlıkğa soyğanbiz kaşha koy,
Cavğa cetsem eterimi başha koy.

Ol sözle bıla eriştile kettile,
Suv sekirtmede kızıl kanların töktüle.
Tav artında aç suvnu canında
Kişi körmey kıynılıkla çektile

H A S A V K A¹¹

Kıçıradı Davle: -Hañay, kuvğun!
Karaçaynı şöhun, barın cuvuğun
Çakırığız, bizge ceñil cetsinle,
Kara künde bir boluşluk etsinle!

Kanlı patçañ köp artıklık etedi,
Marca, çaşla, patçañ asker cetedi.
Patçañlıkdı etibizden toymağan,
Tar özende çaşarğa da koymağan.

Cav kirgendi, Hasavkağa kelgendi,
Tap collanı Amantiş'den bilgendi.
Çanka biydi, bizni satıp koyarık,
Karaçaynı bağasından toyarık.

İnaralrı canı kibik teñleri,
Başhası çok, etekleri ceñleri.
Ol kavumdu bizni açık cavubuz,
Ala bıla kemsiz köpdü davubuz.

Ol inaral bizni ħorlap alalsa,
Tırnakların üsübüzge salalsa.
Cırtıp, talap, muval etip koyared,
Casak bıla teribizni soyared.

Açıvdan biz kaynağınçı, bişginçi,
Ol zalimni tuzağına tüşgünçü,
Birleşeyik, keñdegi da coklağız,
Tar özende curtubuznu saklağız.

Tav aslanla ħazır bolup çığığız,
Cav askerni ceñil ceñil cığığız.
Oynatığız sampalları, kolları,
Kızartığız Hasavkada colları.

Ebekku ulu ot kalağa ketgendi,
Ot alırğa köp dıgalas etgendi.
İrñı basıp, ot özekni capħandı,

"Ay medet!" dep, ol ernin kapħandı.

İzley ketip, bir uvuç ot taphandı,
Aña koşar zatla izlep çaphandı.
Zalıklıdı tabıp, anı ezgendi,
Kükürtnü da koşup otnu süzgendi.

Ölçelege kuyup anı süzdüle,
Mıçımay korğaşın okla cüzdüle.
Bir bazıkırı öşününden tiydile,
Allay köpnü kaya ranña iydile.

Cigerleni, cigitleni kolunda,
Tav mılıtkla eger savut boldula.
Hasavkanı aylanç buylanç colları
Şındık şındık ölükleden toldula.

Cigit tavlu öñtem öñtem cekired,
Taştan taşña cel urğança sekired.
Tavkel ulan inaralrı öltürsün,
Başın kesip anı bizge keltirsin.

Batır Umar göcepsinip atlaydı,
"Korkmağız!" dep, cavğa karşçı çartlaydı.
"Cetigiz!" dep, nögerlerin saklaydı,
Atadı da alçılarını kaplaydı.

Ok tiygendi bizni cigit Umarğa,
Aman künde cer salğanenç Çubarğa.
Kerek ediñ, bıllay künñe tuvarğa,
Davle barad, közlerini cumarğa.

Ot boşalıp, ok boşalıp kalsa da
Taşla ağaçla otça topça candıla.
Aslanları kurç belleri talsa da
Abıçarla çavullağa avdula.

Bu kazavat bek uzakğa barlıged,
İnaralrı baş tokmağın allıged.
Askeribiz azdı, sanı tolmaydı,
Savut küç da biz süygença bolmaydı.

Tizginleşip özenni öрге cav kirdi,
Batır Kaytuk sabiylege köl berdi:
Tavluçukla, siz da ösüp cetersiz,
Bu kan dertni cuvapların etersiz.

ηηη

Ş E Y İ T U M A R¹²

Eki atıp tütünün bir etivçü,
Umar, saña bugün kanmı cavğandı?
Kerek bolsa, kanatlıça cetivçü,
Tulparları biri kayda kalğandı?

Karaçaynı saklar üçün, ol bugün
Canın berdi, çavullağa soylanıp.
İzleyik biz ajdağanı ölügün,
Anı dertin alırğa dep oylanıp.

Üsündemed anı kara camçısı?
Çulğanınmed ol oğese atına?
Kayda tamdı kannı ahır tamçısı?
Ayşatçığı bolmadımı katında?

Koy sürüvge kazak börü kirgenley,
Sav askerni kırıp tüznü tolturdun.
Karap artın, entda kalın körgenley
Atarğa dep, betcanıña olturdun.

Cavla seni kasgendile coluğu,
Betcanıñı taş artına salğansa.
Bir suvuk ok, tiyip üzgend koluğu,
Uşkogunı sol koluğa alğansa.

Cigittiliğın sanlarıña siğendi,

Başlığıñı sen koluğa çulğadıñ.
Tulpar kibik taş başına minnenley,
Kılıçıñı cavla taba bulğadıñ.

Kılıçıñı sen bulğadıñ cavlağa:
Keligiz, dep oynay oynay kaytırsız!
Sen osiyat etdiñ miyik tavlaga:
Ayşatıma ahır salam aytığız.

Köküregiñ şıbılaça caşnaydı,
Söleşirge tilmaçlığıñ cetmeydi.
Koluğ bıla sen körgüzüp başladıñ
Aytır sözün tamağıñdan ketmeydi.

Kurç sanlada begigen ol temir can
Terk çıkmaydı, billay tulpar caşladan.
Ötgür sandan çartlap çığad issi kan,
Teşip ötüp keted katı taşladan.

Akcal atır küçlü tukum esnedi,
Endi bolur bolğandı dep kişnedi.
Esin cıyıp tüz közüñe karadı,
Kobalırımı dep da biraz maradı.

Kobarıñdan atır umut üzgendi,

Sen uzatňan kan bushulnu kapňanlay,
Kuvğun etip Aýsatıňa cüzgendi,
Hasavkadan bölünmeyin çapňanlay.

Caş sanları kan şorkala cuvğaned,
Uvlanıp ol, uşkoguna katňanlay.
Kerek bolup bilay küňge tuvğaned,
Kopmaz cuku anı bastı, catňanlay.

Kandan tolğan kiyimleni barısın
Can berginci, Aýsat cetip cuvğandı.
Aytalmayma sizge andan arısın,
Tav da taş da aňa karap turğandı.

Bir açsaň a ariv bala közüňü,
Aladan men, çarız karap toymazma.
Aytsaň a sen, maňa aňır sözünü,
Tuşmanlağa, seni kanıň koymazma.

Batır Umar canın bere turğanlay,
Bu sözlege kirpikleri açıldı.
Duğumlaça gincileri körünüp,
Aýsatını cüregine çançıldı.

Bek taralıp közü aňa katňanlay,
Culduzları carıkları tas boldu.
Aýsatı da birgesine catňanlay,
Künnü betin bulut basıp çars boldu.

Aýsatıňı kamışleça kolları,
Bu kan dertni bir da koymay alırla.
Buzsala da şeriatıñı collarıñ,
Ekigizni bir kabırğa salırla.

Aýsat, neçik uzak etdiň bolcalnı!
Oylamađıñ, bu kün kelip kallıgın.
Bilmeymediñ cigitine acalnı
Bilay cerde, cetip canın allıgın?

Karaçaynı bolur kadav taşları,
Bügün ala tuz gırtläçe erirle.
Kabırında Şeyit Umar tenlerini,
Mıdahnı bolup aňır salam berirle.

Sağışladan başı tuban tavladan,
Şorka şorka cılamukla ağarla.
Artıklıkğa başçı bolğan cavla da
Mıçımayın kereklerin tabarla.

Ol tulparnı, cavla avup körgenley,
Artık da bek ulla kuvanç kurdula.
Canı çığıp kobalmazın bilgenley,
Közlerinden süňülerin urdula.

Seni etinden ala bir da toymalla,
Açı aç kıcırayed birleri:
Ol kim edi? Tanırğa da koymalla,
Közlerini kan katışñan terleri.

Seni karap körgen anda boz itni
Calka tügü kirpileça turğandı.
Kobalmazın bilip tuvra cigitni,
Köz ciltiniñ çığarıñça urğandı.

Cara koluñu uzatdın tavläçe,
Anaçurtuñ ulla teren özenne.
Tiş kışñança sora kanlı cavlağa,
“Cıyğansız, dep, bizni takır gözenne.”

Men tıyılme cigitleni artları,
Entda sizden köp cigitle kalırla.
Tavsulğunçu tulparları artları,
Ala sizge köp açılma salırla.

Abıçarla, inaralla- kallıla,
Keçilirmi bugün etgen işigiz?
Tulparlardan tuvarla mazallıla,
Ol kün tüşer sizni kaban tişigiz.

Haparıñı seni koymay ma bilay,
Kim aytalır ol kün işni bolğanın?
Kara kaşlı, asırı kerñ mañılay,
Altmış altı korğasından tolğanın?

Sen carlını cazıksınıp terekle
Kımıldayla, kalmay barı tilleşip.
Açılmañ şuvuldağan çegetle
Ma bu cırmı cırladıla birleşip.

Senden akğan bu issi kan tamçıla
Cılatırla barıp tamğan cerlerin.
Nögerleriñ kiyip kara camçıla,
Kabırında sürterle kan terlerin.

Sen t y lse askerleni artları,
Cigit t l  kururuk t ld tavladan.
Sarı g vur b g n bizni ce se da
Kut ar bz curtnu bir k n cavladan.

   

H O J E L  ¹³

Oy, Ullu  ojda Bir seyir bard , ta  bard ,
To uz ke e b la to uz k nn  kan bard .
Oy, Ullu  ojda bir seyir bard , alamat
Kat nla b la k zla etelle kazavat.
 ojelinde kazavat ba landı k n ekden,
Kan tam andı ariv kelin ikde em ekden.
Oy, Ullu  ojda kazavat etelle toy kibik,
K r l p catalla cay  sside koy kibik.
Orus askerle ke eden kelip ba hand ,
 yleribizge topladan otnu a hand .
Ocaklar bz narat   raklay canalla,
Or suzlar bz ayak t b nde kalalla.
Savutla kald la  ald  la a as l p,
Ol it g vurla bizge ke elle bas n p.
Atla kald la at orunlada et bas p
Savutla kald la  ald  lada tot bas p.
 r   bolup a t   ledi, oy, a adı
Adam kan   ojda suv colla a  zla a,
 ojelinde asker kulluk cet endi
Erge barma an ol   b k kibik k zla a.

Sav kat nla k zla kazavat a baralla,
 ojelinde kerti kan Kobanla a alla.
Buvaz kat nlan   abakla a caralla,
Sabi  klerin cav   rakla a conalla.
 a  l p kal andı  ojelinde tapcanla
  nd k bolup oramlada catad k p canla.
Ay amanla k r lay k, kalmay  ley k
Curtubuz    n tatlı canlan  berey k.
Kazavat etelle  ojelinde cet'ariv,
Aladan da saylan p   k and eki ariv.
K kde oynayd  ol ceti arivnu bilegi,
Oy, k b l bolsun muslimanlan  tilegi.
At a min endi Hacini k z  Mukuyat,
Tut an k l  i bek citidi, k l k yad.
An  n geri Afendi k z  Urkuyat,
Ur an  say n sar  g vurdan kan kuyad.
 ojelinde b llay bir k y nl k cetmezed
Orus  ab v l, ke e bolmay n k n bolsa;
 oj cigitle al adan  lmey n sav bolsa,
Ca a an ceri Kara ay kibik tav bolsa.

   

B A R A K¹⁴

Oy sabiy Barak, ca  barak,
S lpa arlada ba  Barak,
Duniyadan bolup ketdi tas Barak,
Ca   imda so  tal kda c r d m.

Onbe  c l m tolu cet en zamanda,
Abukla a c lk  cal a kirgenem.
Kirgenlikge, adam kibik k rmelle,
K y n m  ala ma a bermelle.

Ol a erteen bıla ertde turğandı,
Sora salıp onovçuğa barğandı.
Haraket sata kelgen eki kumuklu
Kandağay sanıma buğov bolğandı.
Karamırza ulu kara çuvutlu
Kızğan cüregimi suvutdu,
Kandağay sanlarımı arutdu,
Tapñan anamı itden aman ulutdu.
Kağıtımı cazğandıla Sibirge,

դրդ

Ebzelanı cigit tuvğan Kanamat,
Eki közünden seni cuvup kan aǵad.
Eter ediñ sanlarına boş bolsañ,
Seni urğan itle bıla kazavat.
Çarık culduz tavğa aylanıp batadı,
Uçkulanda bir tulpar ölük catadı.
Çıkğan ediñ Sıntı kabakdan abrek.
Ceti cılın Amğata boynun sakladın,
Keçeñ börü bolup, künün it bolup.
Kiyikle öltürüp etle kakklađın,
Kiyimlerin sirke bolup bit bolup.
-Kasbot, karnaşım, ölür tüşübüzñü
körgeñme,
Kesim çarıñ kımıja bolup körgeñme.
-Korkma Kanamat, adam körmez
tüş cokdu.
Da bizni kibik erle tüşmez iş cokdu.
-Kel Kasbot, kel, biz bılay ete turmayık,
Çeril oǵuna Karaçaýǵa barayık,
Konakbaylıknı Ğubiy uluna salayık.

Abul Kerim bizni konak kibik körmedi,
Körmese da taşhabızını itlege bermedi.
Tolu künnü konak üyünde çaşırdı,
Ekinçi kün bizni ariv aytıp aşırdı:
-Orus meni endi ariv körmeydi,
Cazğan kağıtına kolay cuvap bermeydi.
Tüllü ulu Hacı Bekirni canı kibik köredi,
Cazğan kağıtına ulla akıl böledi.
Biz barğanedik oy, Uçkulannı konakğa,
Salıp tüştük, Tüllü ulu degen kanavğa.
Bizni körgenley ol ginci kibik kıyındı,
"Hoşkeldiñ Kanamat" dep, tülkü kibik
süyündü.

Keçesinde, tatlı hantladan toydurdu,
Kündüzünde, bir kara koylay soydurdu.
-Men barayım da kağıt kalam alayım,
Şaşa Kanamam, ariv kağıt cazayım.
Kişi körmezca seni iyi çaşırayım,
Pasport alıp, Türk patcahna aşırayım.

Alay aytıp ol, bizni koyup ketgened,
 Eşikleribizni tışından kadav etgened.
 Miçimayın Açav ulu ıstarışnağa cetgened.
 İstarışna elden ullanı karıv alğandı,
 Kanamat turğan üynü tögeregini
 kanvoy alğandı.
 Davurnu eşitip, Kanamat terezege başın
 salğandı.
 -Kasbot! dedi, bizge bolur bolğandı,
 Tögeregibiz kara çavkadan tolğandı.
 Ay Kasbot, kerti boldu bizni tüşübüz,
 Kolay bolmadı konakbayda işibiz.
 Toğuz ok tiygendi, Kanamat seni başıña.
 Kara kün keldi Aliyni cigit çaşına.
 Ne bolğandı belinde kara kamaña?
 Mıyın çaçıldı üyde eşik kañağa.
 Protokolunu kanıñ bıla cazalla,
 Kabırını da Karabağanada kazalla.

Ebzelanı tulpar tuvğan Kanamat,
 Kabırğanda bardı artık iyegin.
 Seni kanıñ bu itlege kurutmaz

Artında kalğan sınıar ulan süyegin.
 Carğan dokturla seni başıñı sılayla,
 Tişirivla, tursününe karap cılayla.
 Amğatada talay cılını çaşadıñ,
 Maral, kiyik terileden koş etip.
 İtten tuvğan Tüllü uluna nek ışandıñ?
 Ullu köllü bolduñ, canıñı boş etip.
 Uçkulanda murdar itle çaşayla,
 Uyalmayla, adam etle aşayla.
 Koçnar ulu, Kanamatnı öltürüp,
 Patçañdan cın, savğa, aşav aladı.
 Murdarlığı için medal tağadı.
 Öldü ketdi, Ebzelanı Kanamat,
 Tulparlığı art kününe caramadı.
 Egeçin çok közlerini cumarğa,
 Duniyada senden carlı kim bolur.
 Anañ çokdu ölüğüne cılarğa,
 Taş da seni buşuvunıñdan kül bolur.
 Atañ çokdu ıshatını kurarğa,
 Karnaşların ışaydıla tuvarğa.
 Ma, kördüğüzümü Hacı Bekirni etgen itligin?
 Hacı Umar, ala bar soyğan kiyiğini cipligin.

ηηη

ORUSBIYLARI¹⁶

(EKİNÇİ EMİNA)

Orusbiyları ullanı tar Başanda çaşayla.
 Ala köçdüle Şam Teberdige çaşarğa,
 Muñu tüzünde buday sürdüle aşarğa.
 Sürgen budayların caratñan Allah
 aşatmad,
 Şaħar Teberdide bulanı uzak çaşatmad.
 Kar ertde cavdu Muñu başı çatlağa,
 Emına kirgendi Orusbiyları kartlağa.
 Emına tuldı bu, türlemegen öletdi,
 Akıllı başları teyri sıñır etdi, teletdi.
 Nelay igileni ol, cer beşikge böletdi,
 Ullu Teberdini buz urğan kibik söl etdi.
 Ölgeleribizni eltip bastıralla çavulğa,
 Eminadan kaçñannı koymay sanayla
 gâvurğa.
 Kaçmağız, köçmegiz, emına kirmegen
 el çokdu,
 Oy duniya üsünde Allah körmegen
 cer çokdu.
 Şıyñdan ürenebiz biz, iymân ıslam

şartlağa,
 Akılını soruğuz, niğışda oltuğan kartlağa.
 Akıl sormayın biz eminadan kaçñanek,
 Teberdiden Goşayañ sırtına çıkñanek.
 Men tuvarları oy ertden çıkğa kıstadım.
 Andan kayñınçı eki balamı oba etdim.
 Köp çaşamazğa oy Allah bıla toba etdim.
 Toñana allı oy cılan cırmaz ħans boldu,
 Oy, künallına eki ilâçinim tas boldu.
 Kelemet kızı oy bolur sora Hanbiyçe;
 Ölür töşeginde ma bılay aytıp soradı:
 Oy, atam-anam, meni karnaşlarım
 kaydalla?
 Allah Bekmırzağa oy kalmaz avrur
 bergendi,
 Çaş Alħazbiy de oy cılıkığa ketgendi.
 Eşekle atla oy erkin kirip aşayla,
 Aba Biyçeni gin, soñan, sarsmak
 baçhasın.
 Kördemçi kazakla kirip ülüş ülüş etelle,

Alhazbiyni cıyılğan altın açhasın.
Oy kar cavğandı Muñu başı çatlağa,

Orusbiylanı biy Bekmırza öldü ese
Kimle minerle meker tamğalı atlağa?!

ηηη

A P S A T I¹⁷

Oy amanla, tıñılağız Apsatını küyüne,
Biz barabız çomart baynı üyüne.
Oy amanla, ertden bıla ertde turuğuz,
Acallığa savut saba kuruğuz.
Cuğuturla endirtgin kün allına bıkiğa.
“Orayda” ete, biz cıyımdıkla cıyıldık,
Kele kelip, altın etegiñe sıyındık.
Altın etegiñe cıyıp saylağın,
Avur söğünçü költürtüp bizni kınağın.
Karaybız da köp malını körebiz,
Aladan bizge bermey esen açdan ölebiz.
Apsatını bardı, sansız sanavsuz malları,
Köp malından bizge ülüş etsen a.
Biyle, bayla birer kısır iynek soydula,
Biz carlılanı saña ülüşge koydula.
Tav tekeni karanthası car kibik,
Anı karın cavun açdırğın bizge, kar kibik.

Apsatını bardı üç ulu,
Bek çomartdı anı kiçi ulu.
Kiçi ulunu atı Dıgılmay,
Añhanıñız bir atlamasın, cıgılmay.
Ayak kıyınız bu kayalada kalmasın,
Añhanıñız cıgılmayın barmasın.
Apsatını bardı sarı çaçlı kızları,
Ketip baradı köp malını ızları.
Tavlarıñı başı bolur belden kar,
Tavnu başında bergin bizge ölür sav.
Beririñi mıçımayın beri et,
Bermeziñi köz körmezça keri et.
Berir künün savup alğan süt kibik,
Bermez kününde aylandırasa it kibik.
Kart tekeni koltuk artından ok tiysin,
Ayazısın, ariv, çımmak kün tiysin.

ηηη

ÇAĞAYLANI MAYIL¹⁸

Karasavut tıyınçlıdı sırma kümüşge,
Calçı boldum men Botaşlanı Ünüsge.
Bergi Gumğa tebregen edim orakğa,
Başım kaldı Ullu Karaçayda comakğa.
Küzgü aylada tebregen edik hayırğa,
Kara kün kalgandı Çağaylanı Mayılğa.
-Oy, atam canım, saña ħapar aytayım,
Aytayım deyme, körgen tüşüme kaytayım.
Keçe cuklap allay bir tüş körgenme,
Başıbızğa caramağan iş körgenme.
Atam, biz bugün biraz sabır bolayık,
Colğa çıkmay, carlı üyübüzde kalayık.
-Ayħay kızım, carlığa işlemey kün cok,
Baş keçindirgenden sora aña üy cok.
Biz bara edik bir arbağa cıyılıp,
Oy, ketgen edik ullu Kobanğa kuyulup.
Ünüs ögüzlerin közü kıymay berirge,

Ürenmegen emilik uvanıkla berdi bizge.
Tebregen edik baş keçindirirge, kuanıp,
Kuyulduk Koban şorkalağa, bara barıp.
Koban suv bir teniz boldu, terk boldu,
Ariv Süyümnü anda çaşar künü köp boldu.
Ol eki uvanık bir şaytan boldu, cek boldu,

Bizni arabızda davur kıcırik köp boldu.
Alğın kibik men işarmayma külmeyme,
Atam Mayılını nek kuturğanın bilmeyme.
Carlığa işlemey kün cok, dey, sebep boldu
Altı başlı üydegisin Kobanğa kuyarğa.
Ariv Süyüm can berdi, suv túbünde

termilip,
Adetde ölmedi, kelin otovlada kerilip.
Özüv tüymeleriñi anda ħur çaşla teşelle,
Kutas çaçırñı oy, suv şındıkla emelle.

Suv süyerdinle ariv sıfatını marayla,
Can çaçlarını ağaç tarakla tarayla.
“Barmayık”, dedim, col kuvandırmazın
anılup,
Osiyat etdim, suv şındıklağa tırılup.
Amal bolmadı birbiribizni körürge,
Kişibiz kalmadı ıshatıbizni berirge.

Suv túbünde bir erşi canıvarla çaşayla,
Ölükleribizni munda suv balıkla aşayla.
Tebregen edik tav özenden, tavladan,
Elibiz toldu aç cılavdan, kavğadan.
Tolu üyür edik, Kobanğa ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıyınlık.

K E M İ S H A N¹⁹

Ertde sayın men ertde turup karayma,
Teberdi başı, oy buzlu miyik tavlaga.
Ölgenle kelip Kemishan, seni almazla,
Berlik tüyülme men, duniyadağı savlağa.

Kökde barğan ilâçin kelip konğayed,
Üygüznü allında miyik eşilgen çalmanğa.
Ariv Kemishanım avruydu, öled desele,
Canız canımı coyarem aña darmanğa.

Ah, Kemishan, arıluğunı men aytsam,
Keçeleni carıthan ay tolğanlay.
Oy, sen arıvnu ızından sinap karasam,
Kümüşçüle, ak kümüş kanğa conğanlay.

Meni arivum, eki kaşını men aytayım,
Taza kümüşge bir karasavut urğanlay.
Kemishanım, eki közüñü köreme,
Kıbılada eki canık culduz canğanlay.

Cayaklarını, çıdayalmayma aytmayın:
Kınadan kızıl, şeker tatıvlu almalay.
Kökreginde eki seyirlikçik köreme,
Subay terekge eki kök kögürçün konğanlay.

Añ, süymekligim kelip tüyülgendi arivum,
Cüregimde canım cürügen tamırğa.
Bu avruvdan men avrup öle tebresem,
Kemishanım kesi kelip salsın kabırğa.

Kemishan, seni kesim bağalı etgenme,
Barmağıña da bir altın cüzük işletip.
Maña kelmesen, seni bay çaşla alırla,
Arbazında toru ħorala kişnetip.

ηηη

Z A R İ Y A T²⁰

Kalay arıvdu, Süyünçlanı Zariyat,
Etgen işini uşatmayt zakon bıla şeriyat.
Suvğa canaşadı Süyünçlanı üyleri,
Sizge aytayım Zariyatnı küvlerin:
Men ertden bıla oy, kesim turğanem.
Eki rekâğat suvap namaz kılğanem.
Kiyimlerimi çırmıp kuçağıma cıyğanem,
Elte barıp suv şorkalağa kuyğanem.
Dariy kölegimi men közlerime çırmadım,

Izı bıla men barğan suvğa çınadım.
Men barama suv şorka sayın sekire,
Atam Temir suv ızın keled öküre.

Meni cavumu öge anası bolğayed,
Seni başını barğan suvğa atdırır.
Tiyre ħonşunu suv ızına çapdırır,
Ölügünü kum túbünde catdırır.
Erge bar deyle, men erge barlık tülme,

Barlık çaşımı kesi közüm bıla körgünçü,
Arbazıma ħora tayla kirginçi,
Öksüz karnaşım, sekirip atħa minñinçi.
Candetli bolsun, Süyünçlanı Zariyat.

Nakut nalmasdand altın kâmarıñı taşları,
Sen ölgenli kara kiyip turalla,
Ullu Malkarnı kızdan aybat çaşları.

M A V K A²¹

Atası:

Kele kel kızım, kel aña kızım,
Ullu Ħolam elge barayık kızım.
Men Ħolam elge barıp kelgenme,
Anda çaşar mekâm alıp kelgenme.
Kartlarına da men söz bergenme,
Küyövlük çaşnı saylap kelgenme

Kızı:

Oğay atam, oğay atam!
Sen Ħolam elde kalay çaşarsa?
Üyüñü canında ambarıñ bolmay,
Ambarıña sen aşlık kuymay,
Arbazıña da kanatlı koymay.
Kuru mekâmlağa kirip çaşamazsa,
Alanı içinde aşarıñ bolmay.
Karıvsuz çaşayd elleri atam,
Zıbır kabırğalı cerleri atam.
Zığır sabanlada orak oralla,
Tobuklarına castıkla baylap;
Sen alay bıla meni eltalmazsa,
Ol Ħolam elden küyövlük saylap.
Zığır sabanlada men orak ormam,
Küyövlük çaşnı da men saña sormam.
Orak orğanña külte baylarma,
Küyövlük çaşnı kesim saylarma.
Alaşa calın üyleri atam,
Aylanç buylançdı colları atam.
Otundan çokdu orları atam.
Kızın kıyınlısı Ħolamğa atam.
Közlev közlevge suv bermez, atam,
Ħolamda kelin kün körmez atam.

He, voroda, voradaraşı Mavka.

Atası:

Kele kel kızım, kel aña kızım,
Biz tav ellege barayık kızım.
Ala tav havada çaşayla kızım,
Kara kozula aşayla kızım.
Carlını, açnı toyduralla kızım;
Mollağa soğum soyduralla kızım.
Bereket çaşayd üyleri kızım,
Tıñlıklılı ketet künleri kızım.

He, vorada, voradaraşı Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oğay atam,
Men tav ellege baralmam atam.
Men ala bıla kalalmam atam.
Ala birbirlerin süymeyle atam,
Duniyadan hapar bilmeyle atam.
Alanı bilgenleri, koyları atam.
Keçeden keçege toyları atam.
Tarğ alasında toydan ketelle atam,
Biribiri sözün bir bek etelle atam.
Kartları eşekge minelle atam,
Çaşları aña küllele atam.
Kızları çuba kiyelle atam,
Katınları oramğa siyelle atam.
Kele kel atam, kel süygen atam,
Biz tüz ellege barayık atam.
Ala keñ cerlede çaşayla atam,
Da, bazar ħantla aşayla atam.
Ala birbirlerin süyelle atam,
Duniyadan ħali bilelle atam.

He vorada, voradaraşı Mavka.

Atası:

Oğay kızım, oğay kızım,
Sen tav elleden ħapar bilmeyse.
Men tüz elleni bileme kızım.
Aladan saña ħapar aytayım:
Kaşda soğumğa tavuk keselle,
Cılına deri şorpa etelle.
Gabu boladı çaşları kızım,
Çıgır kutukdu başları kızım.
Sığın salalla otħa otunña,
Kalay barlıksa çıgır kutukğa?
Biz tav ellede küyövlük alayık,
Sen razı bolsañ arı barayık.
Sen arı barsañ erge barlıksa,
Alay bolmasa üyde kallıksa.

He, vorada, voradaraşı Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oy, oğay atam,
Men tav elleden küyövlük almam.
Gacilik, kaħmelik maña ayılmağand,

Da erge çıkmay, men üyde kalmam.
Kökde barğan köksül kögürçün,
Aylanıp kelip ındırğa konad.
Har kim da birça ariv bolmaydı,
Cüregiñ süygen, bir ariv bolad.
Kesi işlerimi maña boşlasañ,

Seni çaşavunı rahat eterme.
Alay bolmasa, meni süygen atam,
Süygenim bıla kaçıp keterme.

He, vorada, voradaraşı Mavka.

ALİYNİ KÜVÜ²²

Partabağına kümüşdü deyle
Tilesem maña bermezmi
Aliyim bolcal salıp ketgendi
Ol bolcalına kelmezmi

Allay ħucusuna boşuna kalsın
Atağ Sülemenni malları
Kan bıla ırñım bolğandı deyle
Carlı Aliyimi salları

Bir köp malla sürüp ketgenem
Bir ağaç üyge cetgenem
Tonovçulanı karap körgenley
Bir köp sağışla etgenem

Sağış a ete sağış a ete
Uşkogum tüşdü esime
Allaħdan sora nögerim cok edi
Men köl eteyim kesime

Allay ħucusuna boşuna kalsın
Atağ Sülemenni cılıksı
Aliyimi alıp keledi deyle
Kiçi-Balıknı ırñısı

Kaçda bitgen küzlük sabanla
Aliyimi atı aşasın
Aliyime bolluk bolğandı Sülemen
Kalğan çaşlarıñ çaşasın

Karağan halkdan ıylıgıp koydum
Aliy kayğı sözünge barırğa
Süygen tenlerinñden bolğayem Aliy
Tutup seni kabırınğa salırğa

Seni kabırınğa alay salırem
Allıñ kıbılağa aylanıp
Aliyim a keledi deyle
Kara camçısına baylanıp

Üygüznü artında köget terekle
Anda bişmeymille baliyle
Aliy Aliy dep a esime salalla
Aman çeçek kırık sabiyle

İñir ala bolsa bir bek kuanayem
Allıbız kapñaktan örlesen
Kadetdi deyle sözünjü etelle
Aliy atırğa minip tebresen

Şaħar dokturla bir bek carayd deyle
Avruğanlağa bağarğa
Darman a capırak bolğayem Aliy
Caralarıña çağarğa

Aliyim a men a kaptal tikgenem
Keşemerleni morunnan
Aliyni da saylap hoy hoy alğanem
Süygen tenlerini onunnan

Partabağına kümüşdü deyle
Anı bezgileri altınnan
Canım a çıkñınçı keterik tüyülme

Aliy kabırığı katınan

yilmaznevrul.net

HAMZAT²³

[JAPON URUŞHA BARĞAN DUVUTÇU CAŞLANI CIRI]

Akbaş da ariv kümüş kamala,
Karaçay caşları belinde.
Oy tolu üy bolsun Hacimurat,
Bılay çığıp ketgen elinde.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,
Meşinanı artı bölgençe.
Kelmegiz caşla canazı cökdu,
Japon kazavatda ölgençe.

Duvut tavlada cayılalla endi,
Hamzatnı kütgen malları.
Allahğa amanat bolsun caşla,
Hamzatnı kırğıy salları.

Salam aytığız a marca caşla,
Asiydalanı ol aşırı Aliyge.
Közüm karay ketip barama,
Ariv Zabıtharı bıla Habiyege.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,
Eki arşın çıkkan kazak atlağa.
Anam Paçahanı amanat etgenme,
Duvutda çaşağan esli kartlağa.

Pomoşnikle barıp, carlı Hamzat
İshavat başından kelgendi.
Anam Paçahanı neçik tavkel katın
Elge cürek razılık bergendi.

Ayşatnı salğan notası, riya,
Tobuğundandı anı kartası.
Hacimuratnı barma koyuğuz,
Kağıthı kol salğandı atası.

Közümde körümedi, körümedi,
Duvutda tavlaları başları.
Teyri mıdañ mıdañ ketip baralla,
Karaçaynı çörçek caşları.

Karaçay caşla ketip baralla

Postnu boynuna olturup
Egeçin Usta cılaydı Hamzat
Közlerin cılamukdan tolturup

Anam bayrım keçe, oy bayrım keçe
Bir a saldat kıym kıymenme.
Duvut a tavladan arı avğallay,
Men a ölürübüzün bilgenme.

Bizni mindirdile bizni mindirdile,
Oy meşina bıla kayıkğa.
Bizni künübüz kışha cetgeyed,
Ma Tavkan bıla Nayıpğa.

Men ölürüm bilgenem caşla,
Duvut tavladan avğanlay.
Ölürge bir de termilgenem,
Biyçe Zabıthandan kol cuvğanlay.

Canaldılanı subay Hamzat,
Savuthta caraşhan belin bar.
Abayhanları tavkel Hacimurat,
Cav bıla uruşur kölün bar.

Biz de barabız, teyri barabız,
Ma kazavathta kavğağa.
Eki öksüzün berip iydigiz,
Sarı gâvurğa savğağa.

Abayhanları tavkel Hacimurat,
Patçañ aña ulluluk bergeyed.
Canaldılanı subay Hamzat,
Savluk esenlik bıla kelgeyed.

Egeçin Usta cılaydı Hamzat,
Oy tereze túbüne soylanıp.
Anam Paçahan a çaçın başın cırtat,
Bergen sözüne sokuranıp, oylanıp.

Tan atmağallay kan çaçılardı,
Kıtay tavlada buzlağa.

Menden a salam aytiğiz,
Cañı kelinle bıla kızlağa.

Carlı Hamzat can beredi, anam
Kıtay tavlara oturup.
Ağğan kanı ırhı bolup ağadı,
Ullu özenleni tolturup.

Allay kan baradı, kan baradı,
Ol teşikleden sekirip.
Bizni da çaşla can bere turalla,
Ma kara kalla kekirip.

Japon askerle seyir bolalla,

Kara acirimdegi kaşhağa.
Karnaşır Hacibekir kol uzatat,
Abıçardan kelgen açhağa.

Türsün kağıtımı iygen edim anam,
Töben canıbizda Aliyge.
Közüm da karap ketip barama,
Taħir kızı ariv Haniyge.

Bernele kibik a anam tigeyedi,
Kölekle bıla könçekle.
Bu eki öksüzge duvaçı bolsun,
Kökde barı, sıylı mölekle.

ηηη

KOBANLANI KOY BÖLEK²⁴

Oyt, oyt, aman çaşla!
İtleribiz Gara avzuna ürdüle,
oy ürdüle,
Oy ebizele çabıp a Kobanlanı
Koy bölekni sürdüle,
Ullu Karaçayğa açı kuvğun iydile.

Oyt, oyt, canım çaşla!
Kobanlada açı salaħ tartıldı,
oy tartıldı.
Oy, Kobonlada canım, ullu kabak
açıldı.

Oyt, oyt, canım çaşla!
Kocaklanı Salatgeriy ħan atlı,
oy ħan atlı.
Ol künlede canım, ol uçħan kuşdan
kanatlı.

Oyt, oyt, aman çaşla!
Barlığımız eniş tıldü, örüdü,
oy örüdü.
Bizni körgeñibiz canım,
it gâvurlanı zorudu.

Oyt, oyt, canım çaşla!
Büğün cavdan korkup arħa
kim kalsa,
Anı anasından oy içgen sütü
ħaramdı.

Oyt, oyt, aman çaşla!
Güröldeydi Barabannı kayası,
oy kayası.
Bolup kala şoybuz, canım,
bölek koynu zayası.

T A V K A N²⁵

Süymeklik avruv alay alğandı, meni sabiyleyin çaşlayın,
Tıñılağız halal tenlerim, tarıǵıvumu aytıp başlayım.

Meni tarıǵıvum ol edi, süymeklikni va halından,
Men aytayım siz tıñılağız, ol kul Tavkannı allından.

Ey "Tavkan, Tavkan" deyle oy alan, Tavkan tavlada cürüvçü,
Tavkannı atası da Sosu Mañamet, Tavkannı artından sürüvçü.

Tavkan tavlağa ketgendi alan, tav kiyikleni marağça,
Keligiz kızla barayık ay avruvun, Tavkannı allına karağça.

Meni süygenim Tavkan bolğandı, tav kiyikleni maravçu,
Seni süygenli kesim bolğanma, kelir coluğa karavçu.

Karavçu kesim bolğanma Tavkan, ol sen cürüvçü collağa,
Men seni bila tüşüp kalğayem, tavlada teren kollağa.

Arǵı tavlada tubanla Tavkan, bergi tavlağa konalla,
Kelip katiña oltursam Tavkan, oy uşaǵıvsuzsunalla.

Ay Tavkan ete da toy ete oy alan, atamı üyün kuv etdim,
Birevnü havle, halek caşı üçün, men sanlarımı suv etdim.

Üsündegi da altın tüymele, kümüş okadandı cağası,
Arabinallah, satıp alır edim deyme, ne bolur bu caşnı bağası.

Men aksıl kalpak eterem deyme, ol kiyseyedi başına,
Tiley barır edim oy, aşhı atasına, ol alır ese caşına.

Men aksıl başlık eterem tabu, ol kıssa edi başına,
Cılap barır edim anı anasına, ah alır ese caşına.

Men kalendorğa alay karayma, kaña peçni va içinden,
Tavkanımı eki körgenem kızla, ol kobuzumu küçünden.

Kolumdağı kobuzum Tavkan, ak kümüşdendi tiyeği,
Men a Tavkannı süymey neteyim, ħora atħa uşaydı süyegi.

Kolumdağı kobuzum oy avruvun, it küçüknü ulutħan,
Biyağı Tavkan köreme, toyda bilegin kubultħan.

Çegetlede alay kütüledi, Tavkannı ençi malları,
Çerkes abezekge bir ariv baralla, kurusun subay salları.

Meni ayağımda çurukla, aħ ayağıma boş bolad,
Abezekge bilegimden tutsa, carlı cüregim ħoş bolad.

“Kuldu, kuldu*” va deyle de kızla, Tavkannı sıpassız etelle,
Tavkanım kirgen toyladan, carlı tavbiyle callap ketelle.

Tavkannı eki kara mıyığı, oka ħalını burħanlay,
Men aña seyir tansık boluvħem, katımda oturup turħanlay.

Aħ, ay katında bir culduz alanla, ol aydan alħa batadı da,
Tünene keħe bizdeyed Tavkan, bügeħe kayda catadı da.

Tavbiyle takħan sıylı naħanla, aladan birin alsan a,
Bek ozħan işiħ cok ese Tavkan, bügeħe da bizde kalsan a.

Tavbiyle takħan naħan göroħla, aladan birin allıkma,
Har ayħhanımı eterik esen, bügeħe da sizde kallıkma.

Arħı özenħe kün tiymeydi Tavkan, men kün tiygenħe barlıkma,
Malkarlı bıla sen turluk esen, bolcalnı kenħe sallıkma.

Bolcalnı kenħe men salsam Tavkan, kimle cürütür cuvabın,
Eki süygenħe sebep bolħannı, aytıp aytalmayla suvabın.

Teberdide va ullu toy alan, men ullu toyħa barlıkma,
Başıħı amalın kör ħâvur gaci, kiħi egeħini allıkma.

Aħ, ay katında bir culduz, ol ayħa bıçak bileydi,
Tavkannı közün kara kan cuvsun, endi egeħimi tileydi.

Tübünħdegi toru atıħ seni, calkası uzun savrusun,
Meni termilte turħan Tavkan, Orus avruvdan avrusun.

Küzden allın kelgeyed Tavkan, seni başħan bıla senegin,
Kirlenmeyin alaylay kalsın, ceteven tikgen kölegin.

Ah, mennen alħan a dariy kolcavluħuħ, ol otħa tüşüp küyerik,
Bir aman aman a karħadım, oşayma avzuma talav tiyerik.

Sen küz biħende da toylada aylanasa, kış ne sallıkta malıħa,
Aħuvlu künümde da karħaħan bolurem, kurman bolayım canıħa.

* Biz bu görüŖe katılmıyoruz. Karaħay-Malkar’da hiçbir zaman gerħek anlamda sosyal tabakalaşma olmamıştır, hiçbir sosyal hakkı olmayan bir sınıftan bahsetmek de mümkün deħildir. Eskinin “kul” olarak nitelediħi kimseler bugünün ırħatlarından ibarettir. Bu kişiler, kendi iradeleriyle anlaşılarak “kesamat” adı verilen bir ücret mukabilinde (hayvan veya ürün) varlıklı kişiler ile beylerin hayvanlarına bakmışlar, ekinlerini kaldırmışlar, otlarını biçmişlerdir. Zaten, manzume dikkatlice okunacak olursa “kul” sıfatının pek de önem taşımadıħı ve Tavkan’ın ailesinin itibarlı bir aile olduħu anlaşılabacaktır. Rusların bu konuda söylediklerine inanılmamalıdır. Onlar millî birliħi bozmak için bu hassas konuyu sürekli gündemde tutmuşlardır.

Birleşik Kafkasya

AÇIKLAMALAR:

- ¹ **Goşayah Biyçe bıla Kaşavbiy** isimli halk şarkısı, takriben XIII. yy.dan beri nesilden nesile aktarılıp gelen gerçek bir olayın hikâyesidir. Rivayete göre, karaçaylıların cetdi olarak kabul edilen Karça'nın tek kız çocuğu vardı, onu da Kırımşavhal isimli ve Kırım orijinli bir soyluya vermişti. Şarkıda adı geçen kardeşler, bazılarına göre doğrudan Kırımşavhal'in, bazılarına göre de onun oğlu olan Bekmirza'nın çocuklarıdır. Biz de bu ikinci görüşe katılıyoruz. Ramazan Karça, kronolojik olarak olayın 1630-1664 yılları arasında cereyan ettiğini ileri sürerken, bu tarihlerde Rus ordusunun Hazar'a yaptığı seferlerin tarihine dayanmaktadır, zira şarkıda Kaşavbiy'in bu savaşlardan birinde öldüğüne işaret edilmektedir. Ancak, Karça'nın yaşadığı devir, Kabardeylerin Kafkasya'ya yeni göç ettikleri devre uymaktadır, bu da XIII. yy.da başlayıp XIV. yy. da sona ermiştir. Bu yaklaşıma göre, şarkının 650 yıllık bir geçmişinin olduğunu söyleyebiliriz. Bugün Karaçay'da **Goşayah-kala** isimli bir kale Goşayah Biyçe'nin adını taşımakta olup XVII. yy.dan daha eskilere dayanmaktadır. Yukarıdaki metin, Aliy ulu Umar'ın **Kafkas isimli** rusça kitabında anlatılanlar ile Ramazan Karça'nın arşivinde bulunan dağınık manzum parçalar ve ["Karaçay Poezianı Antologiası"=KPA] adıyla 1965 'te Stavropol'da yayımlanan kitaptaki metin karşılaştırılarak yayıma hazırlanmıştır. Ramazan Karça 2 Ağustos 1978'de yazdığı bir mektupta hikâye ile ilgili bilgiler aktarırken "*Bu tragedya Kafkas* isimli dergide (rusça olarak), 1880'li yıllarda manzum ve nesir halinde geniş biçimde yayımlanmıştır. Keza, sözü geçen halk hikâyesi piyes şeklinde kaleme alınarak, Kabartay-Malkar sanatçıları tarafından Nalçik'te sahneye konulmuştur" diye bilgi vermektedir. Daha geniş bilgi için bk. **Birleşik Kafkasya**, sayı: 2, Eskişehir 1995.
- ² **Candar** isimli halk şarkısının burada yayımlanan metnini yayıma hazırlarken, Ramazan Karça'nın arşivindeki metinden yararlanmakla kalmadık. Mutlu bir tesadüf eseri olarak, 1960'lı yıllarda Birleşik Kafkasya dergisini yayınlarken, Eskişehir'in Çifteler ilçesinde ikamet eden ve II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye göç eden karaçaylılardan **Batçalı Hızır** tarafından dergide yayımlanmak üzere gönderilen uzunca ve iyi saklanmış bir Candar şarkısı varyantı mevcuttu. O zaman yayımlayamamak da arşivimizde saklamıştık. Hatta diyebilirim ki bu varyant, hazırladığımız metnin esasını teşkil etmiştir. Bunlardan başka, "KPA" ile 1969 yılında Moskva'da yayımlanan ["Karaçay Halk Cırla"=KHC] isimli kitapta yayımlanan varyantlardan da yararlanılmıştır. Bütün varyantlar masa üzerine yayılarak birilerinde olup da diğerlerinde olmayan bölümler dikkatle seçilmiş, hepsinde bulunan bölümler de aynen muhafaza edilmiş ve tümü birleştirilerek yayımladığımız metin hazırlanmıştır. Candar şarkısı tıpkı Goşayah Biyçe bıla Kaşavbiy şarkısı gibi halen usta yorumcular tarafından orijinal makamıyla (bestesiyle) yorumlanmaktadır. En az ikiyüz yıllık bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Sonradan gelen şairler ve okuyucuların şarkıya kendilerinden birşeyler ilave ettikleri muhakkaktır. Mesela Bağır ulu Kasbot isimli ünlü halk ozanı bunlardan biridir. Bazı araştırmacılar, Candar şarkısının güfte ve bestesinin Kasbot'a ait olduğunu ileri sürüyorlarsa da gerçek olan, Kasbot'un bu şarkıyı çok güzel yorumlayarak okuduğu ve halka sevdirdiğidir. Zira olayın geçtiği tarih, Kasbot'un yaşadığı devirden biraz daha öncedir. Şarkıda geçen Kâ'be ve Hüseyin ismi, sonradan ilave edilmemişse, olayın, karaçaylıların yeni müsliman oldukları yıllarda (ca. 1780) geçmesi muhtemeldir. Benim kanaatime göre islami motifler sonradan ilave edilmiştir. Zira İslam ile müşerref olduktan sonra, olayda ifade edilen soygun tarzındaki saldırılar toplum hayatından hızla uzaklaşmıştır.
- ³ **Tatarkan**, Karaçay-Malkar halkının yetiştirdiği en ünlü kahramanlardandır. Şarkının fevkalâde etkileyici bir makamı (bestesi) vardır. Zaman itibarıyla, Candar'dan daha eski olmalıdır. Burada yayımlanan metin Ramazan Karça'nın babasından sık sık dinleyerek hafızasında tutmaya çalıştığı bölümler ile KHC'de yer alan varyant esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak, mevcut metinde Tatarkan'ın yitliğini tasvir eden mısralar iyi saklanmamıştır. Mesela, Tatarkan bir hayli gecikerek talancıları takip etmekte korkaklık ve acizlik gösteren karaçaylı gruba şöyle hitap etmiştir: "sürülen hayvanlarımızdan vazgeçsek bile tutsak edilmiş kadınlarımız ile çocuklarımızdan nasıl vazgeçeriz? Yurdumuzun adı için, analarımız ile kızlarımızın iffeti ve onların hayatları için kendi yaşamını

ortaya koyarak savaşacak yüreği olmayanlar geriye dönsünler, diğerleri de benimle gelsinler” diyerek etkileyici bir hitabede bulunmuştur ki bu, metinde oldukça flu kalmıştır. Köprüsü yıkılmış azgın İshavat ırmağına gelince, Tatarkan’ın muhteşem bir şekilde ırmağı geçişi de olguya layık bir şekilde ifade edilememektedir. Muhtemelen bu kısımlarda eksik mısralar ve beyitler vardır. Metinde yer almayan çirkin sayılacak bir eyleme de başvurulduğu rivayetlerde geçmektedir: öldürülen talancıların erkeklik uzuvları kesilerek kulakları ile birlikte sağ bırakılan iki kişi ile memleketlerine gönderilmiştir. Bu kanlı olaydan sonra Kızılбекler bir daha talan için Karaçay’ı basmamışlardır. Bu son anlattıklarımız, İskitler’in adetlerini hatırlatmaktadır. Hadisenin İslam’a girmeden birhayli önce olduğu muhakkaktır. Tatarkan hakkındaki bilgiler Ramazan Karça tarafından kaleme alınan metinden özetlenmiştir.

- ⁴ **Uvçu Biynöger**, bilinen en eski şarkılardandır. Metinde adı geçen **Apsatı**, karaçaylıların mecusî dönemlerindeki “av tanrısı”dır. Buna rağmen islâmî motifler de eklenmiştir: “Apsatının ashak kızı Fatıma” gibi. Ama olayların akışı ve dil özellikleri Biynöger şarkısının yüzyıllar öncesinden geldiğini göstermektedir. Bugün bilinen bestesi (makamı) çok etkileyici ve güzeldir. İyi bir yorumcu ejuv/tempo tutan korosuyla birlikte okuduğu zaman hayranlıkla dinlemek mümkün değildir. Karaçay-Malkar halk şarkılarının en önemli özelliği, asırlardan beri şarkıların makamlarının unutulmadan ve yaygın bir şekilde okunarak nesilden nesile aktarılmasıdır. Bugün bu şarkıları klasik usûlde okuyan yüzlerce kişi vardır, bu meyanda profesyonel sanatçıları kastetmiyoruz. Sözü geçen halk şarkılarının çoğunun, müzisyenler tarafından notaları çıkarılarak kayda geçilmiştir. Ama amatörler, bu notalardan değil, kulaktan kulağa öğrenerek terennüm etmektedirler. Biynöger’in burada yayımlanan metni, Ramazan Karça’nın arşivinden alınmıştır. Prof. Saadet Çağatay, yine Ramazan Karça’dan alarak metnin tamamını “Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Biyneger” başlığıyla işlemiş ve “Fuad Köprülü Armağanı-İstanbul, 1953” isimli kitapta yayımlamıştır. Prof. Çağatay’ın tespit ettiğine göre mevcut metinde bazı mısralar eksiktir (1,5,21,24,68. mısraları takibeden mısraların kafiyeleri bir birine uymuyor-S.Ç.). KHC ve KPA isimli kitaplardaki metinlerde bu eksiklik daha fazla göze çarpmaktadır. Bize göre aslına en yakın metin bizim burada yayımladığımız metindir. Araştırmacılar mevcut metinleri mukayese edecek olurlarsa aynı kanaate varacaklardır.

- ⁵ **Gotman ulu İlyas** isimli halk şarkısının tarafımızdan yayımlanan metni, Ramazan Karça’nın arşivinden alınmıştır. Bana gönderdiği kendi elyazısıyla yazılmış metnin altına şu notu koymuştur: bu metni, 1948 yılında Almanya’da Abuk ulu Hubiy ile Halköç ulu Çağafar’dan yazıp aldığım metinleri 1951 yılında Ankara’da incelemeye tabi tutarak birleştirmek suretiyle hazırladım. Biz de aynen Birleşik Kafkasya’nın 1977 yılına ait 11. sayısında neşrettik. Buradaki metin, dergide yayımlanan metnin aynıdır.

KHC isimli antoloji kitabında da oldukça zayıf bir varyant yer almıştır. Aynı metin Mişitav dergisinin “Eski Cırla” özel sayısına da girmiştir. Araştırmacıların oraya bakmalarını öneriyoruz. Ama biz, elimizdeki metni diğer varyantlardan daha eksiksiz ve güzel bulduk. Bu şarkı, takriben 105-110 yıl öncesine ait bir olayı hikâye etmektedir. Ademey’in tahrîki ile Slav kazaklara baskın yapan ünlü bir yiğidin dramatik sonu tasvir edilmiştir. Zaten Karaçay sözlü halk edebiyatına konu olan “talan için akın düzenleme eylemine” katılan yiğitlerin sonu hüsrarla bitmektedir. İlyas da aynı akibete uğramıştır.

- ⁶ **Aznavor** adlı uzun şarkı da Ramazan Karça tarafından derlenip yazıya geçirilmiştir. Ancak merhum Karça kimden veya kimlerden derlediği hakkında bilgi vermemiş. Bendeki metin 1951 yılında Ankara’da daktilo edildiğine göre bu şarkının da muhacerette yaşayan karaçaylılardan derlendiği muhakkaktır. Karaçay-Malkar’da bugüne kadar yayımlanan belli başlı antolojilerde **Aznavor**’un dramatik hikâyesini anlatan bir manzume veya şarkı metnine rastlayamadık. Belkide münferid olarak yayımlanmış olabilir, ancak görme fırsatını bulamadığımız için yorum yapma imkânımız da olmadı. Sözü geçen manzume ilk olarak “Birleşik Kafkasya” dergisinin 1998 yılına ait 14. sayısında

neşredilmişti. Buraya da aynı metni aldık, böylece Türkiye’de ikinci kez yayımlanmaktadır. Şarkıda; şövalyelik/yiğitlik yıllarını geride bırakarak sâkin hayata geçen orta yaşlı bir akıncı-yiğidin, kabartaylı genç ve tecrübesiz prenslerin aşırı ısrarları karşısında istemiyerek çıktığı akında korktuklarının başına geldiği ve dramatik bir şekilde öldüğü gerçekçi bir üslûpla anlatılmaktadır. Olayın XIX. yy. başlarında cereyan ettiği sanılmaktadır. Adı geçen kişilerden hiç birisi tarihi bir kişilik olarak yakın zamanların bilinen simalarından değildir. Anlaşıldığına göre, Aznavur orta halli bir aileye mensup bir yiğittir ve gençlik yıllarında büyük şöhret kazanmıştır. Talan için akın yaparak şöhret kazanmak isteyen Kabartay prenslerinin ısrarla kendilerine mihmandar olmasını istemeleri karşısında, şövalyeliğine halel getirmemek ve kendisine “korkak” dedirtmemek için akına katılmış ve hazin bir şekilde hayatını kaybetmiştir.

⁷ **Zağostok ulu Çöpellev.** Ramazan Karça, Zağostok ulu Çöpellev şarkısının 1951 yılında metnini yazdığı parşömen kâğıdını, orijinal haliyle bana göndermişti. Metnin altına şu notu düşmüştü: ben bu metni, çok varyantları bir araya getirerek Ankara’da bulunduğum sırada hazırlamıştım. İfadeden de anlaşılacağı üzere kaynak kişiler hakkında bilgi verilmemiştir. Dürüst ve titiz kişiliğini yakından bildiğimiz Ramazan Karça’nın gerek harp yıllarında karşılaştığı kişiler ile gerekse Türkiye’de tanıdığı eski muhacirlere mensup kişiler ile görüşerek, konuşarak notlar aldığını ve bunları bilahare bir araya getirerek yukarıdaki metni hazırladığını gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz. Hikâye, yine talan için akın yapan bir yiğidin, yine ölümle sonuçlanan macerasını anlatmaktadır. Metinde sözü geçen ifadelerden ve isimlerden hareket ederek, olayın İslama girmeden önceki yıllarda cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Zağostok ve Guçça isimleri çok eski devirlerde kullanılmıştır, keza “kara uşkok”=dolma tüfek sözü de bu görüşümüzü teyid etmektedir. Akının güney komşuları ebzelere/svanlara yapıldığı da göz önüne alınırsa ki bu iki halk çok eski devirlerde birbirlerine karşı sürekli baskın tarzında akınlar düzenlemişlerdir, yine aynı kanaati doğrulayan bir yöne doğru yöneliyoruz. Bu duruma göre, hadisenin takriben 300 yıl öncesine ait olduğu muhakkaktır. Şarkının hâlâ canlılığını ve güzelliğini koruyan bir bestesi olup sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir. KPA adlı antolojide bu şarkıdan bahis yoktur. KHC isimli kitabın 1969 baskısının 74. sayfasında yer verilmiştir. İfade farklılıkları olmakla beraber bizim yayımladığımız metne geniş ölçüde uymaktadır. Miñitav dergisinin “Eski Cırla” özel sayısındaki metnin de KHC isimli antolojiden alındığı kaydedilmiştir.

⁸ **Açemez veya Açıy ulu Açemez** isimleriyle anılan bu eski halk şarkısının ilginç bir konusu vardır. Metinde Kırım Hanı adı geçmekte ise de bunun abartma olduğunu sanıyoruz. Muhtemelen Kafkasya ile idari veya askeri ilişkilerden sorumlu bir hanzade veya ikinci derecede soylu bir görevli, güzelliğiyle ünlü bir kadına ahlaksız ilişki teklifinde bulunur ve bunu emreder. Kaba kuvvetle karşı çıkamayacağını anlayan kadının kocası gizli bir plan kurarak hanın veya hanzadenin kendi evlerine gelmesini hanımına şart koşturur. O da bunu kabul ederek gelir ve gece emeline nail olmak için harekete geçeceği sırada, gizli bir bölmede saklanmış olan kadının kocası Açemez, hanı sadakla vurarak öldürür ve ailenin namusunu kurtarır. Fevkalâde etkileyici bir bestesi olan bu çok eski şarkının (16. yy.) pek çok varyantı vardır. Bu da şarkının, çok sık şekilde ve yaygın olarak icra edildiğini ve hafızalarda tutulduğunu gösterir. Şarkının tespit edilebilen ilk metni Mahmut Duda ile Hamit Laypan tarafından yayıma hazırlanan “Eski Karaçay Cırla” isimli kitapta yayımlanmış olup KPA ile KHC isimli antolojilerdeki metin de oradan alınmıştır. Miñitav dergisinin “Eski Cırla” özel sayısında yer alan beş varyantdan biri de aynı kaynağa dayanır. İkincisinin “Materialı i issledovanniya po balkarskoy dialektologii leksike i folkloru” isimli rusça kitaptan; üçüncüsü ile dördüncüsünün ise ilmi araştırma kayıtlarında muhafaza edilen metinlerden alındığı kaydedilmiştir. Beşinci varyantın da “Malkar Halk Cırla” isimli kitapta yayımlandığı zikredilmektedir. Bizim tarafımızdan ilk olarak “Birleşik Kafkasya” dergisinin 10. sayısında yayımlanan metin yine Ramazan Karça’nın arşivinden alınmış olup o da 1951 tarihinde **Şıdıklanı İsmail** ile **Dudalanı Dr.**

Teñiz'den derlemiştir. Buradaki metin de dergide yayımlanan metnin aynısıdır. Araştırmacılar bu değişik metinleri incelediklerinde her birinin ayrı bir güzellik ve üslup taşıdığını farkedeceklerdir.

⁹ **Bashanuk**. Şimdiye kadar sunduğumuz metinlerden çok daha değişik bir konusu olan bir halk şarkısıdır. XIX. yy. da yapıldığı sanılmaktadır. **Bashanuk** isimli genç, 8-10 kadar keçi satın alıp bakmaya başlar, muradı, sürü sahibi olmaktır. Ancak, bilinmeyen bir hastalıktan keçileri kırılır ve hayalleri söner. Bu trajik sona aldırmanın muzip arkadaşları onun için, yukarıdaki şarkıyı düzerler. Buraya aldığımız metin, "Birleşik Kafkasya"nın 7. sayısında çıkan metnin aynısıdır ve Ramazan Karça'nın arşivinden alınmıştır. "Batır Bashanuk" isimli bir halk şarkısı daha olup onun konusu eski akıncı yiğitlerden birinin ilginç hikâyesini anlatmaktadır. Şarkının metni Karaça-Malkar'da yayımlanan antolojilerde yer almıştır.

⁹ **Abaylar**. Karaçay-Malkar halk edebiyatının bu ünlü şarkısı İslam'dan önceki devirlere aittir ve "Abaylar" isimli Malkar ailesinin yiğit oğullarının, Kabartay prenslerinin tahriri ile esir elde etmek için yaptıkları akının acı sonunu hikâye etmektedir. Yukarıdaki metin daha önce "Birleşik Kafkasya"nın 17. sayısında yayımlanmış olup Ramazan Karça tarafından 18.01.1951 tarihinde Eskişehir'e bağlı Çifteler ilçesinde oturan Bayramkul ulu Caşduv'dan yazılıp alınmıştır. Caştuv, II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya üzerinden Türkiye'ye gelen karaçaylılardandı ve düğünlerde klasik üslûde güzel halk şarkıları okurdu. KHC isimli antolojide bu şarkı "Kaysınla" adı altında dercedilmiştir. Burada görülen islâmî motiflerin sonradan ilave edildiği bellidir. Miñitav'un "Eski Cırla" özel sayısında yer alan iki varyantdan birinin KHC isimli kitaptan, diğerinin de "Malkar Halk Cırla" isimli antolojiden alındığı kaydedilmiştir ve bu ikinci varyant "Bekmırzala Kaysınla" başlığıyla verilmiştir.

¹¹ **Hasavka**. Karaçay halk edebiyatının en güzel şarkılarından olan **Hasavka** ve bundan sonra gelecek olan **Şeyit Umar** şarkılarının, son yıllarda yapılan araştırmalarda "anonim" olmayıp **Bayramuklanı Debo ulu Küçük** isimli ve hakkında çok az bilgi edinilen bir şaire ait olduğu anlaşılmıştır. 1772-1862 yılları arasında yaşayan, tahsilini Dağıstan yüksek medreselerinde tamamlayan, Osmanlı Türkiye'si'ni de yakından tanıyan alim ve aydın bir kişidir, Debo ulu Küçük. Karaçaycadan başka, arabça, Osmanlı Türkiye'si türkçesi ve rusçaya da vakıf olmuştur. Ullu Karaçay'da yaşayan şairin bu iki muhteşem şiirden başka da şiirleri veya başka türde eserleri olduğu muhakkaktır. Ancak, bugüne kadar bunlar bulunamamıştır. Sonradan usta musikişinaslar tarafından bestelenmiş olan her iki manzume, Karaçay halkının Rusya'ya karşı yaptığı ilk "bağımsızlığını koruma" savaşını hikâye ettikleri için ayrı bir önem taşır. Yüksek seviyede millî bir ruh ve heyecanla örülmüştür. Her okuyanı etkilemekte ve tüylerini diken diken etmektedir. Hele Şehit Ömer'in atının ve tabiatın ağzından söylenen ifadeler pek çok şairin erişemeyeceği yüksek bir seviye ve güzellik sergiler. Her iki manzume/şarkı yukarıda sözü geçen kitaplarda ve diğer bir çok eserlerde yayımlanmıştır. Keza Türkiye'de de defaatle yayımlanmıştır. Bizim yayımladığımız metinler de diğerlerinin aynısıdır, ancak, Şeyit Umar'da bazı farklılıklar olup bu da Ramazan Karça'nın arşivinden alınan varyant ile bilinen varyantta yer alan kıtaların tekrara mahal vermeyecek şekilde birleştirilmesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Hasavka da Şeyit Umar da bize göre, Karaçay-Malkar edebiyatının en güzel şiirlerindendir.

¹² **Şeyit Umar** şarkısı hakkında bir önceki notta bilgi verilmiştir.

¹³ **Hojeli** (adigece **Hodz**). **Ullu Hoj** veya **Hojeli** adıyla tanınan bu şarkı, Ancylopedia Britanica'ya geçecek ölçüde muhteşem bir şarkıdır. Koro eşliğinde icrası dinleyenleri heyecanlandırır ve ağlatır. Şarkıda; 1861 yılı güzünde Hodz (Hoj) kasabası halkının (Adigeler) ruslara karşı verdikleri ölüm kalım savaşı ve Rus vahşetinin derecesi şairane bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu savaşta genç kızlar ve kadınlar en güzel elbiselerini giymişler, ziynetlerini ırmağa atmışlar ve şehitlerin cansız ellerinden aldıkları kamalar ile ruslara diş kaplanlar gibi saldırmışlardır. Bu bir savaş değil, zillet içinde yaşamaktansa şerefle ölmeyi yeğleyen iffetli Kafkaz kadınlarının dünyaya armağan ettiği bir şeref levhasıydı. Hepsi çocuklarıyla birlikte şehit oldular. Tarih kitaplarında birkaç cümle ile

geçştirilen bu muhteşem tabloyu, muhteşem bir tasvir gücüyle ifade eden böylesine güzel bir şiir veya yazıya rastlamadım. Bizzat Adige ozanlarının bile bu savaşı anlatan hıbzeler (mersiyeler) düzdüklerini sanmıyorum. Mümkün olsa da aynı güzellikle diğer Kafkas lehçelerine de aktarılabilse... Şarkının takdim ettiğimiz bu varyantı; Bayçora ulu Gapay, Silpağar kızı Saniy ve Duda ulu Mahmut'tan derlediğim metinlerin tarafımdan birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kafkasya'dan 20-25 yaşlarında gelen merhum Gapay'ın hasta olduğunu duyunca, o sırada Konya Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenci olan Cemalettin Önalın'a mektup yazarak **Hoj**'un şarkısını yazıp almasını rica ettim. O da yaşlı büyüğümüze hasta yatağında ziyaret ederek hatırlayabildiği beyitleri yazıp bana gönderdi (1965). Haniy hanımdan kendim dinlemiştim. Gapay'ı dinlemekte çok geç kalmıştık. Eskilerin anlattığına göre, merhum Bayçora ulu Gapay Hojeli şarkısını en güzel yorumlayanlardandı. Kafkasya'da yayımlanan çeşitli kitap ve antolojilerde de **Hoj** şarkısının pek çok varyantına rastlamak mümkündür. Zamanımızda dahi koro eşliğinde o muhteşem şarkı icra edilmekte ve "en sevilen" şarkı olma özelliğini korumaktadır.

¹⁴ **Barak**. Zulme maruz kalmış bir genç adamın dramatik macerasını anlatan bu şarkıyı, KPA isimli antolojiden aldık. Orada ünlü Karaçay halk ozanı Bağır ulu Kasbot tarafından düzüldüğü ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılara göre de anonim bir halk şarkısıdır ve Kasbot tarafından çok güzel okunmuş ve yorumlanmıştır. Biz de bu ikinci görüşe katılıyoruz.

¹⁵ **Kanamat**. İmam Şamil'in esaretiyle Kafkas-Rus Savaşı'nın durduğu söylenemez. Umumî savaş durmuş gibi görünse de bugünün tabiriyle gerilla kahramanları ülkenin her yerinde zalim Rus rejimine karşı direnişlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle bu dönemde dağlara çıkarak Rus yönetimine karşı direnen münferit savaşçılara "**Abrekler**" adı verilmiştir. Çeçen Teymi Beybulat bunların en ünlülerindendir. Karaçay-Balkar bölgesinde de birçok abrekler çıkmıştır. **Kanamat** bunların en tanınmışlarından. Halk arasında adeta efsaneleşmiştir. 1905 göçüyle Türkiye'ye gelen büyüğümüz Kanamat'ın şarkısını çok söylerlerdi. Şarkı söylemesini hiç beceremeyen merhum babamın bile zaman zaman Kanamat'ı mırıldandığını hatırlıyorum. Ancak o günlerde bu halk şarkılarının bu derece değerli kültür ürünleri olduğunu bilmiyorduk. Ne yazık ki Türkiye'ye göç eden karaçaylılardan Kanamat şarkısını derleyen kimse çıkmamıştır. Bizler (benim neslim) uyandığı zaman da Kanamat'ı bilenlerden hayatta kalan yok gibiydi. Geniş bir alan araştırması yapılsaydı, belki birşeyler bulunabilirdi, ama onu da yapma imkânımız olmadı. Karaçay'da derlenip MPA isimli antolojide yayımlanan metnin eksik olduğu bellidir. Buna rağmen biz de oradan aldık. Ancak şarkı hakkında verilen bilgiler ve şarkıda yer alan bazı mısralar komünist rejime yaranma erdişesini somut biçimde gösteriyor ve gerçeği yansıtmıyor. Onlara göre Kanamat, zenginler ve soylularla mücadele eden ve ezilen halkın haklarını savunan bir yigittir. Zenginler ile soyluların ruslarla işbirliği etmesiyle bir suikaste kurban gitmiştir. Aslında Kanamat, bu bahsedilenlerle ilgilenmemiştir ve kendisi de diğer karaçaylılar gibi geleneksel dağ hayatının bir parçasıdır. Rusların özellikle 93 Harbinden sonra sertleşmesi ve halka zulüm etmesi karşısında **abrek** olarak dağa çıkmıştır ve tüm mücadelesini Rus yönetimi ile onun yerli işbirlikçilerine karşı yürütmüştür ve halkın her kesiminden destek görmüştür. Kanamat şarkısını Türkiye'de yorumlayan kimse pek kalmasa da Karaça-Malkar'da yaygın olarak okunup yorumlandığını biliyoruz. Güftesinde değişiklikler olmuşsa da bestesi orijinal güzelliğini korumaktadır. KPA adlı kitapta Kanamat'ın da Bağır ulu Kasbot tarafından düzüldüğü söyleniyorsa da biz anonim olduğu kanatindeyiz.

¹⁶ **Orusbiyları**. Tarih boyunca dünyanın pek çok yerinde büyük epidemik hastalıkların husule geldiği ve pek çok insanın telef olduğu bilinen bir gerçektir. Zaman zaman tüm Kafkasya'yı kasıp kavuran veba salgınları da olmuştur. Karaçayca **Emina** adı verilen veba salgınlarının çok acı hatıraları vardır. **Emina** adıyla çeşitli mersiyeler düzülmüş ve nesilden nesile aktararak zamanımıza kadar gelmiştir. Burada takdim ettiğimiz metinde, çoğunluğu Orusbiyları isimli geniş ve soylu sülalenin fertlerinden oluşan Camağat köyü sakinlerinin vebadan yok oluşları hikâye edilmektedir. **II. Emina** adıyla da anılan bu mersiyenin çok etkileyici bir bestesi vardır, halen yaygın olarak halk arasında

yaşatılmaktadır. Ramazan Karça, Orusbiyları şarkısının bu metnini, Türkiye’de bulunduğu yıllarda şarkıyı bilen yaşlılardan derleyerek meydana getirmiştir. Şarkının başka varyantları, notlarımızda adı geçen antoloji kitaplarına girmiştir. Hepsisi de güzel metinlerdir.

¹⁷ **Apsatı** isimli eski halk şarkısının bu metnini KHC isimli kitaptan aldık. Orada da “Eski Karaçay Cırla” isimli kitaptan alındığı ifade edilmektedir ki bu kitabın Mahmut Duda ulu ile Hamit Laypan ulu tarafından hazırlandığını daha önce hatırlatmıştık. **Apsatı**, Karaçay-Malkarlıların pagan döneminden gelen en eski halk şarkılarından. Apsatı, av tanrısının ismidir ve üç ayaklı bir meral şeklinde tasvir edilmiş olup başı insana vücudu geyiğe benzetilmiştir. Aslında şarkı, Apsatı için yapılmış bir methiyedir ve ava çıkarken söylenmesi adetti. Böylece avun bereketli olacağına inanılırdı. Apsatının burada yayımlanan metninden daha uzun bir metin, KPA isimli antolojide yer almıştır.

¹⁸ **Cağaylanı Mayıl** isimli halk şarkısının buraya aldığımız metnini Miñitav dergisinin “Eski Cırla” özel sayısından aldık. Orada KHC isimli kitaptan alındığı kaydedilmiştir. XIX. yy. ’a ait bu mersiye tarzındaki şarkı, Cağaylanı Mayıl isimli bir kişinin ailesiyle birlikte azgın Koban ırmağına düşerek yok olduğunu hikâye etmektedir. Metinde sosyalistce (!) ifadeler olmakla beraber oldukça güzel saklanmıştır.

¹⁹ **Kemishan**. Karaçay-Malkar halk edebiyatının sevilen eski aşk şarkılarından olan Kemishan şarkısının burada yayımlanan metni Ramazan Karça’nın arşivinden alınmıştır.

²⁰ **Zariyat**. Üvey ananın zulmüne dayanamayıp kendini azgın ırmağın sularına atarak intihar eden bir malkarlı kızın acı hikâyesi olan Zariyat isimli halk şarkısının burada sunduğumuz metnini, Ramazan Karça, Türkiye’de yaşayan karaçaylılardan olan Ramazan Teke’den derlemiştir.

²¹ **Mavka**. Karaçay-Malkar mizahî halk edebiyatının en eski ürünlerinden olan bu şarkı, oldukça eski bir geçmişi olmasına rağmen KPA ile KHC isimli antolojilerde yer almamıştır. Başka kitap veya dergilerde yayımlanmışsa da biz rastlayamadık. İhtiyatla söyleyebiliriz ki ilk olarak “Birleşik Kafkasya” dergisinin 20. sayısında yayımlanmıştır. Ramazan Karça şarkının sözlerini nasıl derlediği hakkında şu kısa bilgiyi derkenar not olarak düşmüştür: “Ankara’da Toros Otel’de Belpınar köyüne yerleşen (karaçaylılardan olan) D. Ali’den yazılmıştır, 30.05.1951”. Halihazırda bu şarkıyı bilen bir hayli insan vardır, bunlardan biri de benim. Mevcut metin çok derli toplu ve güzel olduğu için, benim hafızamda kalan metni ilâve etmeyi uygun bulmadım, zaten buradakinden farklı bir metin de değildir. Şarkı söylenirken, koronun tuttuğu tempo fevkalade etkileyicidir.

²² **Aliyni Küvü**. 20. yy. başlarında, Ali isimli bir gencin, eşkiyalar tarafından yolu kesilerek öldürülmesini ve sürüsünün talan edilmesini anlatan bu mersiye, Kafkasya’dan ilk gelen büyüklerimiz tarafından bilinmediğine göre, büyük ihtimalle 1905-1910 yılları arasında yapılmış olmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında (1948) Türkiye’ye gelen karaçaylılardan birçokları bu şarkıyı güzel bir tarzda okuyor ve yorumluyorlardı. Kısa zamanda popüler hale geldi. Bugün bu şarkıyı bilen ve okuyan yüzlerce insan vardır. Buraya aldığımız metni ben, Silpağar ulu Kazi’den dinleyerek hafızama kaydetmiştim. Sık sık da okuduğum için hala unutmadım. Sözün kıtası, kendim, kendimden derledim.

²³ **Hamzat**. 1904 Rus-Japon savaşına Karaçay’ın Duvut köyünden gönderilen Hamzat ve Hacimurat isimli gençlerin hikâyesini anlatan bu şarkı, Eskişehir’de ikamet eden **İjalamı Şerafettin Sevinç** tarafından derlenmiştir. Kaynak kişiler Kilise/Gökçeyayla köyünden Hacı Mahmut ve Yunus (Ünüs) Bayçora kardeşler ile Yakapınar/Ertuğrul köyünden “**Topşay**” lakaplı Abdülmanaf Abayhan’dır. Şarkının bu varyantı Karaçay-Malkar’da bilinmemektedir. KHC isimli kitapta yer alan iki varyant, oldukça zayıf varyantlar olup bariz mısra eksiklikleri taşıyorlar. Şerafettin Sevinç’in derlemesi olan bu varyant, oldukça ayrıntılı ve bozulmamış bir metindir. Derleyici tarafından hiç bir ekleme yapılmamıştır. Oysa KHC isimli antolojideki varyantlarda sabık komünist rejimin hoşuna gidecek mısralar geçmektedir ki bunların sonradan eklendiği bellidir. Araştırmacılar, oraya bakabilirler. Metinde adı geçen **Canaldılar** sülalesi Karaçay’ın büyük sülalelerinden **Kipkelerin** bir

koludur. **Abayhanlar** da tanınmış sülalelerdendir. Savaşa gönderilecek gençler kur'a ile tespit edilmiştir. Şarkıda zemmedilen **Tavkan** ve **Nayıp** isimli şahıslar, Duvut köyünün ileri gelenlerindendir. Şarkının anonim şairi, giden gençlerin geri dönmediğini ifade etse de her ikisi de salimen geri dönmüşlerdir. Ancak bu durum, şarkının güzelliğine halel getirmiyor, belki de bu şekilde yorum yapması popülaritesini artırıyor. Şerafettin Sevinç'in özel müsadresiyle buraya aldığımız ünlü Karaçay halk şarkısı **Hamzat** ilk defa yayımlanmaktadır.

²⁴ **Kobanları Koy Bölek.** Takdim ettiğimiz metnin eksik olduğu bellidir. Metni bu haliyle Ramazan Karça 1954 yılında derlemiştir. Kaynak kişi, Aslanbiy Bayçora ulu olup, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye gelen mültecilerdendir. Aynı halk şarkısının iki varyantı KHC isimli antolojide basılmıştır. Bunlardan "Kobanları Koy Bölek" başlığıyla yayımlanan varyant, KPA adlı kitapta da yer almış olup her iki kitabın kaynağı "Eski Karaçay Cırla" isimli kitaptır. Bizim sunduğumuz varyant ilk kez yayımlanmaktadır. Şarkının konusu yine talanla ilgili bir baskındır. Karaçaylıların güney komşuları Ebzeler/Svanlar ani bir baskınla Kobanları ailesinin çiftliğini basarak sürülerini götürürler. Büyük Karaçay'dan gelen yardım ile sözü geçen aile sürülerini kurtarmaya çalışır. Sonuç, her iki taraf için de kanlı bir kavganın geride bıraktığı yıkımdır.

²⁵ **Tavkan.** Karaçay-Malkar Sözlü Halk Edebiyatı'nın en tanınmış ve en sevilen aşk şarkılarından olan **Tavkan**, hafızalarda iyi saklanmış şarkılardandır. Zamanımızda profesyonel şarkıcıların da repertuarlarında yer alan bu şarkı kasetlerde de yer almıştır. Özellikle gençler tarafından sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir. Burada yayımladığımız metni, Şerafettin Sevinç, Leyla ve Ali Süyünç kardeşlerden yazmıştır. Malkar'da Süyünçları sülalesine mensup olan Leyla Hanım ile Ali Bey, 1921'de Gürcüstan üzerinden gelen mültecilerdendi. Bursaya yerleşmişlerdi, önce Leyla Hanım, sonra da Süyünç Ali bir hayli yaşlanarak vefat ettiler, evlenmedikleri için arkalarında kimseleri kalmadı. Tipik bir aşk şarkısı olan Tavkan, klasik ıynar/mani tarzında söylenmiştir. Bu türlü şarkılarda aşk ile mizah iç içedir. Kızla oğlan önce güzel ve samimi sözlerle birbirlerine olan sevgilerini dile getirirler. Sonra, bir bahane bulup atışmaya başlarlar. Bu arada kız ağır beddualarda bulunmaktan bile çekinmez. En sonunda söylediklerine pişman olurlar ve işi tathya bağlamaya çalışırlar. Bu, hâlâ sürüp giden bir ilan-ı aşk yöntemidir. Ancak, şehir hayatı tüm adetler gibi bunu da erozyona uğratmıştır.